

בס"ד

להערות והארות:
חיים מלין, מודיעין עילית

3126877@gmail.com

חידושים ובירורי הלכות בענייני הימים הנוראים עם פסקי גדולי ההוראה שליט"א

(א)

אמו ואשתו בתקיעת שופר – מי קודם

שמעתי ממז"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, במעשה שהיה בבעל תוקע שאמו ואשתו בקשו ממנו שיתקע להם בשופר, והוא לא היה יכול לתקוע לשניהם אלא לאחת מהן, מי קודמת (דהא שתייהן פטורות מעיקר הדין).

ואמר הגרי"ז שליט"א, דבגוונא שיש חשש שתכעס עליו אשתו – הרי שיתקע לאשתו, דבכה"ג שאשתו תכעס עליו ע"י כיבוד אמו – כיבוד אב מושל אב ולא משל בן, וא"צ להפסיד שלום בית. וגם שהוא התחייב בכתובתה ליתן לה מזונותיה וסיפוקיה [ובאמו ובנו קטן, יתקע לבן, דהוא קודם דחינוך דאורייתא הוא, כמב' בתוס' בפסחים פה, א ד"ה שה].

והגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א (בעמח"ס שבט הקהתי) כתב לי: "אמו, שאתה ואשתך חייבים בכבודה". והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (בעמח"ס שו"ת שואלין ודורשין, רב שכונת גילה, ירושלים ע"ה"ק) כתב לי: "כיבוד אמו הוא דאורייתא, כיבוד אשתו מנהג טוב וחשוב", עכ"ל [וצ"ל דאמנם אמר' (יבמות סב, ב) דמכבדה יותר מגופו מ"מ הוא רק דין דרבנן כמבואר שם]. וכנראה דעתם בגוונא שלא יהיה חשש דשלום בית, דבכה"ג אינו צריך להפסיד שלום בית עבור הכיבוד, וכנ"ל.

והגרא"צ הכהן שליט"א (רב דקהל חסידים שיכון ה', בעמח"ס שו"ת ויצב אברהם) כתב לי: "וודאי חייב יותר למלא רצון אמו מרצון אשתו [אלא שבמקום שיפגע בשלו"ב, יכול להקדים אשתו, כי אינו מחוייב לסבול צער בשביל זה]", עכ"ל.

(ב)

לתקוע בשופר למחללי שבת ויו"ט

שמעתי ממז"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, בעובדא דהוה בבעל תוקע שהלך ברה"ר ועצרה לידו מכונית שנסעה בעצם ר"ה, ויושביה בקשוהו שיתקע להם האם ראוי לתקוע להם או לא, דאולי זה חילול ה' גדול שיתקע להם בצורה כזו שהם בתוך המכונית ומחללים יו"ט.

והביא הגרי"ז שליט"א מש"כ הרמב"ם באגרת השמד: "וגם אין ראוי להרחיק מחללי שבת ולמאוס אותם, אלא מקרבם ומזרזם לעשות מצוות. וכבר פירשו חז"ל שהפושע שפשע ברצונו, כשיבא לביהכ"נ להתפלל, מקבלים אותם. ואין נוהגים בהם מנהג בזיון וסמכו ע"ז מדברי שלמה לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב (משלי ו, ל), אל יבוזו לפושעי ישראל שבאים בסתר לגנוב מצוות", עכ"ל הרמב"ם.

והביא עוד את דברי החכם צבי (סי' לח) שאין לך חילול השם גדול מזה לכבד מחלל שבת בפרהסיא בעליה לתורה, וחייבין למחות בדבר וכל מי שאינו מוחה ילכד בעונו וכו'.

ואמר הגרי"ז שליט"א בשם חמיו, מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שביאר כי אין דבריו סותרין לדברי הרמב"ם, דהרמב"ם מיירי שבאין בסתר לתומם מתוך כוונה לחטוף מצוות, ובה אסור לבזותם אלא יש לקרבם, אבל ברבים (כגון בעליה לתורה) אז יש למחות בו, כדי שלא יחשוב שמקבלין אותו כמו שהוא.

ולפי"ז בעובדא הנ"ל, שאינו ברבים בדווקא, יכול לתקוע להם, וכן הורה מרן הגרי"ש זצ"ל. אך הביא שמרן הגר"נ קרליץ זצ"ל אמר לו דהוי חילול ה' וצ"ע אם יתקע להם.

והגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א אמר לי, דהעצה היא שיאמר להם – בואו עמי לבית הכנסת הסמוך, שם תוקע אני לכל הציבור. והיה אם יצא ויבואו, הרי שכבר לא יהיה חילול ה', ואדרבה, יזכה אותם במצות תקיעת שופר. אבל אם הם ממאנים לצאת מהרכב ולילך לביהכ"נ, הרי שבכה"ג לא יתקע להם, דאין עושין מצוות ע"י חילול ה'.

[והעירוני דלכאוף ה"ז יגרום להם לכבות את הרכב ואח"כ להתניע שוב, ונמצא שגורם לעוד חילול יו"ט. וצ"ל דבאמת יבקשם שלא יכבו המנוע אלא ישאירו הרכב כמו שהוא. ובאמת אם יודע שיכבו וידליקו שוב לא מסתברא דיהא שרי לגרום לחילול יו"ט, וצ"ע. שוב שאלתי כן קמיה הגר"י ליברמן, והסכים עם הדברים דאין כל היתר לגרום להם ריבוי חילול יו"ט, ויגיד להם שישאירו את הרכב דלוק. ואם יודע שיכבו וידליקו שוב, אז באמת ילך לדרכו ולא יתקע להם ע"י חילול ה'.]

והגר"א שלזינגר שליט"א כתב לי: "לא הייתי רוצה להגיע למצב כזה. והרי זה כטובל ושרץ בידו. והמחלל שבת הרי הוא כגוי לכל דבר כמוש"כ הרמב"ם, ויו"ט כשבת". והגר"ש גראס שליט"א כתב לי: "יכול להיות שנוסעים לבי"ח. ויאמר להם, שיוצאים רק כשיוצאים החוץ מהמכונית, ואז יכול לתקוע", עכ"ל.

והגר"א צ הכהן שליט"א כתב לי: "היות ומן הסתם הם תינוקות שנשבו, לומר להם שבתורה שכתוב לתקוע בר"ה, כתוב גם דאסור לנסוע ביום טוב, ואח"כ יתקע להם", עכ"ל.

(ג)

תקיעה ליד שור המועד לשופרות

שמעתי ממור"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, גבי שור שהוא מועד לשופרות (ב"ק לז, ב): "אמר רבא, שמע קול שופר ונגח, קול שופר ונגח, קול שופר ונגח – נעשה מועד לשופרות". ויל"ע באדם הנמצא ליד שור שכזה, ורק שם יכול לתקוע בשופר בר"ה, ועל ידי זה שיתקע – ילך השור וינגח, דמסתבר דאסור לו לתקוע על ידו, דנמצא שעל ידו ייגח השור. וכמו"כ אם ע"י זה שיתקע ילך חמור ברשות הרבים עם משא שעליו, יעבור באיסור מחמר.

אכן, יל"ד דכ"ז נכון בחשש נפשות, שילך השור וינגח אדם, דאז מצווה הוא להציל נפש מישראל ותיבטל מצות תקיעת שופר עבור זה. אבל בגוונא דהנידון הוא הפסד ממון בעלמא, וכגון שע"י זה שיתקע בשופר – ילך השור וינגח שור של חברו, בזה יש לעיין, דלמא מותר לאדם להפסיד ממון חברו כדי לקיים מ"ע דאורייתא דתקיעת שופר.

וגם גבי מחמר יל"ע, דאם אינו מתכוון לחמר, א"כ הו"ל אינו מתכוון ואינו פסיק רישא, וא"כ מותר לתקוע. וגם אי הוי איסור ממש, י"ל דעשה דשופר דוחה לא תעשה דמלאכת מחמר, ויל"ע בכ"ז.

והגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א אמר לי כנ"ל, דבגוונא דפיקו"נ ודאי דלא יתקע. אבל בגוונא דהוא רק חשש הפסד ממון, בזה אמרינן דיכול לתקוע, אבל אם באמת אירע נזק – הרי שחייב לשלם

אח"כ לחברו מדין גרמי (וכמו מציל עצמו בממון חברו, דמבואר בב"ק ס, ב לשיטת התוס' ושאר דמוות לו להציל רק חייב לשלם אח"כ).

והגר"א שלזינגר שליט"א כתב לי: "אם יתקע, יהיה פטור, וזה פחות מגרמא", וצ"ע. והגר"ש גראס שליט"א כתב לי: "יכול לתקוע באופן שישמיע קול לחש, ואז אינו פס"ר", עכ"ל.

והגר"צ הכהן שליט"א כתב לי "אין היתר כזה", ולדעתו – כדעת הגרי"ז שליט"א אין היתר להפסיד ממון לחברו לקיים מצוה דאורייתא, ורק במציל עצמו מצינו כן.

[והגר"י שניידר שליט"א (בעמח"ס פתחי תורה ופתחי נזיר) כתב לי "לכאן תלוי אם הוא ברה"ר או בחצר אחרים, דברה"ר זכות כל א' לעשות כרצונו", עכ"ל].

(ד)

תקיעות דרבנן מהני לתקיעות דאורייתא

הנה עובדא הוה באחד שלא היה בבית הכנסת כשתקעו תקיעות שלפני מוסף, ובא במוסף ושומע תקיעות שבתוך מוסף ומכוון לצאת בהם תקיעות דאורייתא (וצריך לברך לעצמו בלחש ברכות השופר¹). ויל"ע מי יוצא בזה, דהרי התוקע מכיון לשם תקיעות שבתוך מוסף שהן דרבנן, והשומע צריך תקיעות דאורייתא.

וראיתי בספר היקר והאר עינינו (לידידי הגרי"מ פרידליס שליט"א, חקור דבר אות פב, עמ' שיד) שכתב בשם הגאון רבי יהודה דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) ששאל כן קמיה מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, והשיבו דלא אכפת לן, דהעיקר הוא שהתוקע מכוון לשם מצוה, ומה נפק"מ אם התוקע מכוון לדאורייתא או דרבנן.

וביאר שם, דהעיקר שזה לא 'מתעסק', וכיון שכיוון לשם מצוה – אפילו דרבנן – כבר יצא מגדר מתעסק. וראיה לזה ממש"כ המשנ"ב (סי' תקפט סקט"ז) ע"ד השו"ע שם (סעי' ח) "המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא ידי חובתו, וכן השומע מן המתעסק, לא יצא וכן התוקע לשורר ולא נתכוון לתקיעת מצוה, לא יצא. נתכוון שומע לצאת ידי חובתו, ולא נתכוון התוקע להוציאו, או שנתכוון התוקע להוציאו ולא נתכוון השומע לצאת, לא יצא ידי חובתו עד שיתכוון שומע ומשמיע". וכתב ע"ז המשנ"ב: "ולא נתכוון השומע לצאת. זה מיירי כשבא לביהכ"נ בסתמא, אבל אם בא לביהכ"נ לצאת ידי חובה עם הצבור אף על פי שבשעה ששמע לא כיון לבו אלא בסתמא יצא", עכ"ל.

והוסיף שם בספר והאר עינינו מהגר"א דינר שליט"א, ששאל כן קמיה מרן ראש הישיבה הגרי"ג אדלשטיין שליט"א, שמשמש כבעל תוקע זה עשרות בשנים, ואמר לו דהוא באמת מכוון בכל התקיעות גם בחזרת הש"ץ לכל אחד מה שהוא צריך, אם דאורייתא ואם דרבנן, ע"כ.

¹ ובדרך אגב אביא בזה מה שדנו בפוסקים במי שלא שמע תקיעות דמיושב, וכעת הוא מתפלל במקום שנוהגין לתקוע תקיעות דמעומד באמצע תפילת לחש (וכמנהג הספרדים והחסידים), האם יכול הוא לברך את הברכות באמצע שמו"ע או לא (דכל הקהל כבר שמעו את הברכות בתקיעות של קודם מוסף, אבל הוא איחר ולא שמע, וכעת רוצה הוא לשמוע וצריך לברך, האם יכול הוא לברך באמצע שמו"ע או לא).

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קלד, ובח"י סי' קח) כתב שמדינא כמו שהתקיעות עצמן לא הוו הפסק, דזה גופא המצוה וזה זמנה, א"כ הכ"נ יכול לברך גם הברכות. אך בח"י כתב ליעץ לשואל שיצא בתקיעות דחזרת הש"ץ ואז יברך, דלכתחילה לא יברך בתוך שמו"ע.

וכע"ז מבואר בחוט שני (ר"ה עמ' סא) גבי אשה המתפללת מוסף דר"ה עם חזרת הש"ץ ושומעת תקיעות (ולא שמעה תקיעות דמיושב), דיכולה היא לברך באמצע שמו"ע דשם זה מקום המצוה. אבל שהחיינו לא תברך, יעוי"ש.

והנה שאלתי כן קמיה הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א, וג"כ אמר לי דודאי אפשר לשמוע תקיעות דאורייתא מדרבנן, דהרי העיקר הוא שמיעת קול השופר. וכן אמר לי הגאון הגדול רבי אביגדר נבנצל שליט"א.

וכן שאלתי עתה (שלהי חודש אלול תש"פ) קמיה מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א (ע"י תלמידו נאמן ביתו הג"ר אליהו מן שליט"א), והשיב ג"כ דשפיר יוצא יד"ח תקיעות דאורייתא מתקיעות דרבנן.

ויש להוסיף, דהנה בתוס' בפסחים (קטו, א ד"ה מתקיף) מבואר דעיקר התקיעות דאורייתא יוצאים בתקיעות דמעומד (על סדר הברכות), ואילו תקיעות דמיושב הוא מדרבנן. אך מאידך גיסא בתוס' בר"ה (לג, ב ד"ה שיעור) משמע דעיקר הדאורייתא יוצאים בתקיעות דמיושב. וכבר עמד בסתירה זו החזו"א (או"ח סי' קכד בפסחים שם). ובשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שמעתי שנשאל איפה יכוון הדאורייתא, והשיב שיכוון שיוצא ידי חובתו מה שצריך. דהיינו אם כאן הדאורייתא ואם כאן הדרבנן מכון לצאת.

וא"כ לפי"ז ודאי שמי שרוצה לצאת בתקיעות דמעומד הדאורייתא – יכול לצאת בשופי, דהרי גם הבעל תוקע עצמו אינו יודע מה הדאורייתא ומה הדרבנן (שכן מחלוקת ראשונים היא), וממילא שפיר יוצא.

ושוב העירני כן הגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א, וז"ל: "גם התוקע צריך לכוין מספק לשם דאורייתא או דרבנן. דנחלקו הראשונים באיזה תקיעות יוצאים את מצות היום דאורייתא. הרמב"ן (במלחמות י"א סע"א בנד'), וכ"כ הריטב"א (שם ל"ד ע"א) לבאר את המנהג, שלא היו מקפידים לתקוע בתקיעות דמעומד תשר"ת תש"ת וז"ל: "והנכון בזה, דמדינא הרי יצאנו יד"ח מצות שופר בתקיעה דמיושב, ואין תקיעות שעל סדר ברכות באות לחובת מצות שופר, אלא לחובת תפלה בצבור, להעלות תפלה בתרועה, כענין בתעניות, שתוקעין על ז' ברכות דמי שענה, כדי להעלות תפלה בשופר וכו', ומ"מ באיזה סימן מג' סימנין סגי לן, ושוב אין אנו חושין לספקות" וכו', עכ"ל. וכך מדייק החזון איש (או"ח סי' קכ"ד לדף קט"ו ע"א) מדברי התוס' ר"ה ל"ג ע"ב.

"וכך נקט לדינא בש"ע הרב (סי' תקצ"ב סעי' ז): "שהתורה חייבה אותנו לשמוע תשע תקיעות בראש השנה. ותקנו חכמים לשמוע אותן על סדר ברכות, מלכיות זכרונות ושופרות. אלא כדי לערבב את השטן (פירוש, כדי שיתערבב מיד בתקיעות שלפני התפלה ולא יקטרג בתפלה), על כן נהגו כל ישראל לחלק את התקיעות של תורה ושל דברי סופרים לשתי פעמים. ותוקעין מיושב כדי לקיים מצוה מן התורה ומברכין עליהן וגומרין את המצוה של דברי סופרים בתקיעות מעומד שעל סדר הברכות, כמו שתקנו חכמים". וכך מצדד לדינא גם בחזו"א שם.

"אבל התוס' בפסחים קט"ו ריש ע"א כתבו: "ברכת שופר דמברך אתקיעות דשייבה, ומועלת ברכה לתקיעות שבעמידה, שהם עיקר ונעשית על סדר ברכות", וכ"כ הר"ן (ר"ה ג' ע"א בנד'), והעתיק המג"א דבריהם בס"ס תק"צ וכ"כ הטור סי' תקפ"ה ובב"י וב"ח שם, עכ"ל הגרא"צ כהן שליט"א.

וכע"ז כתב לי הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים ע"ה ק): "יש ראשונים שסוברים שתקיעות דמיושב הם מדרבנן, ואילו תקיעות דמעומד על סדר הברכות הם דאורייתא. וגם לדעת ראשונים שהתקיעות דמיושב הם דאורייתא, מ"מ שפיר יוצא יד"ח, כי חכמים עשו דבריהם כדברי תורה", עכ"ל. וכע"ז כתב לי הגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א "לכא יצא".

והנה בעצם הנידון, יש לציין לנידון מעין זה – האם כוונה למצוה דרבנן מועילה למצוה דאורייתא, וכגון בן חו"ל שאכל כזית מצה בליל א' דפסח ובטעות חשב שהוא עכשיו בליל ב' דפסח, ונמצא שהוא קיים מצוה דאורייתא עם כוונה של מצוה דרבנן. וכמו"כ בתקיעת שופר ובנטילת לולב ביום א' וחושב שנמצא עכשיו ביום ב'.

ובס' היקר והאר עיינו (חקור דבר, אות נו, עמ' רצז) הביא ראייה נפלאה בשם ידידי הגרש"א פיש שליט"א (בעמח"ס משברי ים) לזה, ממש"כ המ"ב (סי' רט סק"ו) דאם טעה וסבר על הלחם שאוכל

שהוא אחד מחמשת המינים, והתחיל לברך 'בא"ה אמ"ה על המחיה', ונזכר שהוא לחם, דיכול לסיים 'הזן את העולם כולו וכו'', ויצא, דמחיה נמי מזון הוא. ומבואר דהגם דכוונתו הייתה לברך 'על המחיה' דזה דרבנן (לשיטות הראשונים דס"ל כן), מ"מ מהני כוונה זו לבהמ"ז דאורייתא.

אך יש לדחות ראיה זו בתרתי, חדא דבלא"ה נחלקו הראשונים אם ברכה א' מעין ג' דאורייתא או דרבנן (כמובא במ"ב סי' רט סק"י), והרבה ראשונים ס"ל דאורייתא היא [כן דעת הרא"ש בברכות פ"ו סו"ס טז, וכמו שהראוני חכמי המערכת]. וא"כ המברך מכוון גם לצד והשיטות שזה דאורייתא. ועוד י"ל דגם א"נ דזה דרבנן, מ"מ יתכן דאין חסרון בכה"ג שכמה מילים כיוון לדרבנן דכיון דסו"ס בהמשך הברכה כיון לדאורייתא, א"כ סו"ס בפועל הייתה בברכה כוונה למצוה דאורייתא, ומה מעכב דבתחילה היה כוונה לדרבנן, ויל"ע עוד בכ"ז.

ועכ"פ בעצם הנידון אם כוונה דרבנן מהניא לדאורייתא, נחלקו בזה כבר בחלקת יואב (או"ח סי' לג) דס"ל דשפיר יצא יד"ח, ושם הוכיח מהא דר"ה (כח, ב) דלעבור בבל תוסיף בעי כוונה, ובריטב"א שם הקשה איך יושבים בסוכה בשמיני הרי יש בל תוסיף. וא"נ דהמכוין לדרבנן לא מהני לדאורייתא, א"כ מאי קושיא, הא מכוין לדרבנן ולא עבר בבל תוסיף, וע"כ דעולה לדאורייתא, וזו קושיית הריטב"א דאיכא בל תוסיף.

ומאיך בבכורי יעקב (או"ח סי' תרנח סק"א) מבואר דהנוטל לולב במקדש בשאר ימי החג – דזה דאורייתא, ומתכוין לדרבנן, עובר בבל תגרע. ומשמע דכיון דחשב וכיוון למצוה דרבנן – דאורייתא לא קיים, ולכן עבר בבל תגרע.

והנה מורי זקני, הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה – תו"ט, ירושלים), כתב לי בשאלה הנ"ל באריכות, וז"ל: "האמת שאי"כ אפילו דרבנן. כיון שכבר תקעו דאורייתא ל' קולות דמיושב, תו אי"כ אלא מנהגא. ועיי' תוס' ר"ה [לג ב]: 'ועכשיו נוהגין לתקוע בשיבה... שלשים קולות... ובתפלה תוקעין... ובערוך פי' שהיו עושין כן שפי' בערך ערב דהלל דמחמרי [ועבדי] שלשים כדיתבין ושלשים בלחש ושלשים על הסדר כנגד מאה פעיות דפעיא אימיה דסיסרא'. ועיי' מ"ב תקצ"ו ב' דכן כתב השל"ה לנהוג מאה קולות. הרי דכ"ז מנהגא ולא חיובא כלל. ואכן לחולה לא תוקעים אלא ל' בלבד.

"ופשיטא דגם השומע ל' קולות שלאחר התפילה שזה רק משום אסמכתא דותיבב אם סיסרא. יוצא יד"ח דאורייתא. והוא משום דודאי סתם דעת בעל תוקע להוציא כל מי וכל מה שצריך א' מהשומעים. ולא גרע ממתני' ר"ה כ"ז א' דהעובר אחורי ביהכ"נ אם כיון לבו יצא, ולא מספקין שמא התוקע מכוון להוציא רק לקהל הנמצא בבהכ"נ, אלא תלינן דכל שמכוון להוציא רבים – דעתו על כל שומע. וה"ה בנד"ד ודאי תלינן דדעתו להוציא בכל תקיעה ותקיעה כל מי שצריך וכל מה שצריך.

"ותו, כו"ע ידעי דהרבה פעמים יש נשים בעז"ז המאחרות ומפסידות דמיושב ובאות לשמוע אח"כ, ובודאי גם התוקע מודע לזה, וע"כ מכוון להדיא להוציא כל מי שצריך תקיעות מה"ת. וכי תימא, דנשים אפילו דרבנן אינן חייבות, ואינן צריכות כלל תקיעות דאורייתא. זה אינו, דודאי קבלו עליהם לקיים כאינו מצווה ועושה, והיינו לקיים את המצוה 'דאורייתא' של תק"ש, ולכן הן מברכות ואינה לבטלה. ואף אם אין להם 'חיוב' כלל לא מה"ת ולא מדרבנן, מ"מ קבלו עליהם את ה"דאורייתא", וממילא מיבעי לתוקע לתקוע קולות דיוצאין בהם מה"ת. ופשוט. ושור'ר כעיי"ז בשש"כ פנ"א הע' כג מהגרש"ז 'שהאשה מכנסת עצמה 'במצות שופר' אם תרצה' ע"ש.

"ובר מן דין, יתכן ול"צ מחשבה 'ייחודית' על איזה דרגה של חיוב הוא מוציא, וסגי מחשבה כללית להוציא לשם 'מצוה' לחוד. וכן באיש המקדש לב"ב בליל ש"ק להוציאם יד"ח במצות 'זכור'. אינו צריך לכוון שהולך לקיים לעצמו ולהוציא ב"ב מצות זכור את יום השבת לקדשו. וסגי דמכוון לשם מצות קידוש. ואם אירע שטעה וחשב שכל ב"ב כבר יצאו יד"ח דאורייתא ע"י תפילת ערבית, והתברר שאחת לא התפללה, ולדעת הגרע"א סי' רע"א יכול להוציא יד"ח, מסתבר שיצאה אף שלא ידע המקדש מזה. דכל שמכוון לשם מצוה להוציא כל מה וכל מי שצריך – סגי. ועיין.

"וכן נראה בגוונא דנהוג בבתי כנסיות שקובעין זמן מיוחד לתקוע עבור ציבור הנשים, ובא אחד שלא יצא יד"ח מה"ת, מ"מ שפיר יכול לעמוד ולצאת יד"ח מטעם כל הנ"ל, אף בלי ידיעת בעל התוקע. ומיהת למוש"כ לעיל דגם נשים מיבעי להו 'תק"ש דאורייתא' לקיים מה שקבלו עליהם, א"כ פשוט שגם איש יכול לצאת ידי חובתו דאורייתא.

"ועד"ז יש לדון במי שאכל אפיקומן וסבר שכבר קיים כזית דאורייתא, ולאחר שגמר האפיקומן, נתברר לו שטעה בחישוב זמן כדאכ"פ באכילת כזית ראשון ולא יצא יד"ח. ולכאורה הלא לא כיון כעת ל'דאורייתא'. ומ"מ נראה לענ"ד כנ"ל דכל שמכוון לשם מצוה שפיר דמי. וזה פשוט דלד' הגר"א ועוד ראשונים שכל כזית וכזית איכא מצוה קיומית מה"ת, והאוכל לאפיקומן יודע ומכוון לדעת הגר"א, ודאי יצא. סוף דבר כתבתי לך כ"ז לעיוני ועל כגון דא אמרו תן לחכם ויחכם עוד", עכ"ל מו"ז שליט"א.

(ה)

תקיעת בער"ה בחדר סגור

הנה במ"ב (סי' תקפא סקכ"ד) כתב גבי ערב ראש השנה: "כדי לערבב את השטן אין לתקוע כלל, וכתב הא"ר בשם ספר אמרכל דלהתלמד שרי בחדר סגור". וצ"ב מה ההגדרה של "חדר סגור", ומה מהני בכלל עבור השטן, דאטו השטן אינו שומע מתוך חדר – ומה לי סגור מה לי פתוח.

והגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א אמר לי דהענין הוא שלא לעשות את המצוה ברבים, וכיון שעושים אותה בחדר סגור בצנעא – כבר השטן מתערבב, דרואה שאין תוקעין בשופר כרגיל ברבים. וממילא אמר לי, דחדר סגור – לאו דווקא שיהיה שם התוקע לבדו, אלא מותרים אחרים להיכנס שם להתלמד בתקיעות, והעיקר שלא יהיה בפרהסיא ממש.

ושו"ר בספר היקר חלקנו עמהם (סימן ב אות ד, עמ' ה) שכתב בזה"ל: "וצ"ב מה ההגדרה של חדר סגור, האם כוונתו שיהיה התוקע בתוך החדר לבד. וכתב הגר"ח ק שליט"א דמותר לאחרים להיות שם אם גם הם מתלמדים. ומה שכתב דצריך להיות בחדר סגור הוא כדי שהשטן לא ישמע, וצ"ב דלגבי שטן מה לי סגור מה לי פתוח. וכתב הגר"ח ק שליט"א דאם מתחבאים מהשטן, השטן מחביא את עצמו. ועוד כתב הגר"ח ק שליט"א דע"ז "מראה שמירה", ונראה כוונתו דכשמגלה דעתו שמשמר עצמו מן השטן והמקטרג, אז המקטרג מסתלק ממנו", עכ"ל.

והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א כתב לי: "ענין עירבוב השטן הוא רק בציבור ורק כשרוצים לצאת יד"ח. אבל מה שעושה לעצמו או כדי להתלמד אין בזה שום חשש". והגר"ש גראס שליט"א כתב לי: "הוא מבולבל כי בר"ה תוקעין בחוץ שכ"א ישמע".

והנה, מורי זקני, הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א, כתב לי בשאלה הנ"ל באריכות, וז"ל: "הנה לשון הא"ר מס' האמרכל 'כדי שלא להרגיל השטן'. ובסוד קדושים מי יבוא, להבין רזין דרזין מה הכוונה להרגיל ומה מועיל במקוה או חדר סגור. ובמט"א באלף המגן תקפ"א י"ד הוסיף 'במקום שאין אנשים הולכים'. וכ"ז אין אתנו יודע.

מ"מ נראה פשוט דכל שזה במקום שאין אנשים כחדר סגור שפיר דמי להתלמד תרי אינשי. דהרי כל להתלמד שרי במקום סגור ומה לי א' או תרי.

ואולי, דכל להתלמד אין כאן באמת מקום לשטן. כי הלא כל תכלית יצירתו ומעשהו רק לבוא למי שעוסק בקיום מצוה, דזה תפקידו לפתות ולמנוע המצוה או למעט דרגתה. וכל שאינו עוסק במצוה אלא להתלמד י"ל שאינו שומע ויודע מזה כלל. אלא דמ"מ במקום גלוי ומצויים אינשי יחשוב שאולי הולכים לקיים מצוה כל דהו. והאמת דגם להתלמד יש בזה כעין הכשר מצוה לצורך קיומה. אבל במקוה

וחדר סגור כנראה אי"ל מה לחפש שם, ויסבור דזה מעשה קוף בעלמא. והלא שלמה המלך כבר אמר עליו מלך זקן וכסיל (קהלת ד יג). וכבר אמרו משכחו לבית המדרש (קדושין ל' ב') ופי' בעלי המוסר דאפשר לרמותו ולפתותו למשכו לדקה א' לביהמ"ד, כי הלא כסיל הוא. וה"ה במקוה וחדר סגור שאי"ז צורה הרגילה של קיום המצוה מתקיים בו 'מלך זקן וכסיל', "עכ"ל מו"ז שליט"א.

(1)

מדוע אין מברכין שעשה ניסים בכל שנה

הנה שמעתי להקשות, מאחר ומבואר בטור (סי' תקפא) דעמ"י לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים זקנם ומחתכים צפרניהם ואוכלין ושותין ושמיחים בר"ה לפי שיועדו שהקב"ה יעשה להם נס. א"כ מבואר שמקרי נס, מה שמתקבלת התשובה ונגזר דינו לחיים ולשלום. וא"כ צ"ע למה לא מצינו שתקנו בסוף השנה, כשרואה כל אדם שעבר י"ב חודש בשלום ונגזר דינו לספר החיים – ברכת שעשה ניסים.

ובספר "חלקנו עמהם" (סימן ב אות ו, עמ' ז) כתב דהקושיא מתעצמת לפמ"ש המהרש"א בברכות (נח, ב) לבאר בהא דרואה את חברו אחר י"ב חודש מברך ברוך מחיה המתים, וכתב שם המהרש"א: "לאחר שנים עשר חדש כו'. לפי שבכל שנה האדם נידון בראש השנה ויום הכפורים אם למות אם להיות חי, ואם רואהו אחר ר"ה ויה"כ זה ואחר כך אין רואה אותו עד אחר ר"ה ויה"כ הבא, הרי עבר עליו דין אם למות אם לאו, וע"כ אומר ברוך מחיה מתים שניצול מדין מיתה בר"ה ויה"כ", עכ"ל. וא"כ טפי צ"ב דאם על חברו תקנו ברכה משום שניצול מדין מיתה בר"ה, א"כ למה על האדם עצמו לא תקנו ברכה?²

והגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א אמר לי דצ"ל שזה נס בצורה טבעית, שאין נראה לכל כנס ממש, ובזה לא תקנו ברכה. ורק בנס שנראה לכל כנס פלאי הוא דתקנו ברכה. וציין למה שאנו מתפללים בתפילת מודים "על ניסך שבכל יום עמנו, ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת, ערב ובוקר וצהריים" – ולמה לא מברכין על הנס, כיון שזה בצורה טבעית, עכ"ד.

וכע"ז כתב לי הגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א (בעמח"ס ויצב אברהם), בזה"ל: "נס היינו משום דברי הירושלמי (מכות פ"ב): 'שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו אמרו להם [משלי יג כא] חטאים תרדף רעה שאלו לנבואה חוטא מהו עונשו אמרה להן [יחזקאל יח ד] הנפש החוטאת היא תמות שאלו לקודשא בריך הוא חוטא מהו עונשו אמר להן יעשו תשובה ויתכפר לו. היינו דכתיב על כן יורה חטאים בדרך יורה לחטאים דרך לעשות תשובה'. ומכל מקום הוא נס שנהפך להיות חלק מסדר העולם, ואינו יוצר מוגדר העולם, ולכן אין מברכים עליו", עכ"ל.

ובספר "חלקנו עמהם" שם הביא לבאר מהגה"צ רבי זונדל קרויזר זצ"ל (בעמח"ס אור החמה) דכיון שהוא ענין רוחני, לא תקנו ע"ז ברכה. ועוד הביא שם ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ביאור נפלא, דאין עצם קבלת התשובה נס אלא התוצאה שניצל משונאיו וכו' מחמת התשובה, וע"ז לא שייך לברך כי אין ידוע לו.

עוד אמר מרן הגר"ח שליט"א, דאולי לא עשה תשובה כראוי, ובאמת לא נעשה לו נס, וחי עכשיו על חשבון זכויותיו שמשלם לו הקב"ה בעוה"ז להאבידו לעוה"ב, וממילא מספק אינו יכול לברך שעשה ניסים.

² והנה באמת דברי המהרש"א צ"ב עוד, דאם טעם הברכה לפי שאחר י"ב חודש ראה שניצל מגזר הדין דר"ה ממוות לחיים, א"כ למה רק כשלא ראהו כל הי"ב חודש • תקנו חז"ל ברכה, הא גם כשראהו כל הי"ב חודש, מ"מ כיון שכעת, בסוף הי"ב חודש, רואהו שחי הוא, ועבר את גזר הדין של ר"ה בשלום • יברך עליו. וצ"ע.

[וכמו"כ אפשר לומר בהיפוך, דמספק אינו יכול לברך, דאפשר דכל מה שעושין לו נס מן השמים זה בגוונא שאינו ראוי, אבל אם הוא ראוי – אז מגיע לו חיים מצד עצמו, מצד זכויותיו. וא"כ בסוף השנה אינו יכול לברך דהוי ספק, אם נגזר דינו לחיים מצד הנס, או מצד שהיה ראוי לכך, ומשו"ה אינו יכול לברך, ודו"ק].

והגר"א שלזינגר שליט"א כתב לי: "אין הכוונה כאן לנס שהוא שלא כדרך הטבע, אלא הוא נס שהקב"ה סלחן ומחלן לכל שבטי ישורון, ואם יודעים מראש שישלח, אז זה לא נס כמקובל. וכמובן בתנאי שישוּב בתשובה שלמה ואז הקב"ה מלך מוחל לעוונותינו ולעוונות עמו בית ישראל בכל שנה ושנה כפי שאנו אומרים בתפילת שמו"ע ביוהכ"פ", עכ"ל. והגר"ש גראס שליט"א כתב לי: "נסים כאלו יש כל רגע", עכ"ל.

והנה מורי זקני, הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א, כתב לי בשאלה הנ"ל באריכות, וז"ל: "עדיף מזה היה לך לשאול, למה לא יברך כל יום ויום, והלא מעיד בעצמו במודים 'על ניסך שבכל יום עמנו ועל נפלאותך שבכל עת עמנו ערב ובוקר וצהריים'. אלא ודאי לא תיקנו מטבע זו רק על נס גלוי המושדד מערכות הטבע. ולא על הנהגה הנסתרת של 'על כל נשימה ונשימה תהלל ק'ה'. כ"נ פשוט.

"והן ודאי שכל הנהגתו יתברך לקבל תשובה היא הנהגה ניסית, ונגד כל מערכת הבריאה, וכדאיתא בילקו"ש יחזקאל רמז שנח: 'שאלו לחכמה חוטא מהו ענשו א"ל חטאים תרדף רעה, שאלו לנבואה חוטא מהו ענשו, א"ל הנפש החוטאת היא תמות, שאלו לתורה חוטא מהו ענשו א"ל יביא אשם ויתכפר לו, שאלו להקב"ה חוטא מהו ענשו א"ל יעשה תשובה ויתכפר לו'. אלא דכנ"ל דלא ע"ז תקנו מטבע הברכה.

"ועיקר הנהגה ללבוש לבנים וכו' היא להראות בטחוננו בחסדו יתברך, דזה גופא עבודה גדולה בר"ה, וכתבי רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו, ודרשו ע"ז שגם הרשע זוכה לחסד כאשר בוטח בה'.

"והנה אף שנגזר גזר דינו של האדם בר"ה – אין אנו יודעים סוד הנהגתו יתברך. וכבר אמר ריב"ל שבת קיט ב': 'כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כחו - קורעין לו גזר דינו וכו' אמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן'. וכן האריכו בזה הרבה מהא דאדם נידון בכל יום ואיכמ"ל.

"והנה ראיתי הלום דברים מפורשים בשו"ע סי' רי"ח ט' 'יש אומרים שאינו מברך על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו, כגון שבאו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצול וכיוצא בזה, אינו חייב לברך ויש חולק וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות' אבל כ"ז לפחות בבא לידי סכנה גלויה וניצול, משא"כ בהנהגה נסתרת לכו"ע לא מהרץ. וע"ע מג"א שם סק"ב 'ויש חולק. לא מצאתי מי שחולק דהיאך יעלה על הדעת להקרא נס דבר שהוא בדרך הטבע... אבל בדבר שמנהג העולם פשיטא דאין לברך שעשה לי נס וכ"מ בב"ח", עכ"ל מו"ז שליט"א.

(ז)

לימוד הלכות תקיעת שופר בר"ה שחל בשבת

הנה שמעתי להסתפק ספק נפלא, בראש השנה שחל יום ראשון שלו בשבת קודש, שביטלו חז"ל מצות תקיעת שופר גזירה שמא יעביר השופר ד"א ברשות הרבים³. האם יש ענין ללמוד אז הלכות

³ הנה חידוש ראיתי בראבי"ה (סי' תרפח) שמביא הלשון מהירושלמי בסו"פ לולב הגזול דאין תוקעין בשבת משום דגזרינן שמא ילך אצל בקי ללמוד הברכה ויוציאו לרה"ר. וצ"ב דלמה צריך לקחת השופר עמו כדי ללמוד את הברכה. ומצאתי בספר "חלקנו עמהם" (סימן ו אות עט, עמ' מב) שכתב לבאר בשם הגה"צ רבי זונדל קרויזר זצ"ל דאין הכוונה ללמוד את הנוסח של הברכה דזה הכל יודעין, אלא הכוונה שכדי ללמוד על איזה תקיעה ותרועה ראוי לברך עליו ולכן צריכים את השופר כדי לתקוע, יעוי"ש.

תקיעת שופר, מדין "ונשלמה פרים שפתינו" (הושע יד, ג), וכדאיתא במנחות (ק, א) דכל העוסק בתורת חטאת ועולה כאילו הקריב חטאת ועולה וכו'. וא"כ ילמד אדם הלכות תקיעת שופר ובזה יחשב לו כאילו תקע בשופר בשבת קודש.

ובאמת בשל"ה הקד' (מאמר אור חדש, בתחילת חלק תורה שבכתב, ד"ה וענין ההכנה וכו') כתב, דמה שאחז"ל שהעוסק בתורת קרבנות כאילו הקריבם, ה"ה בשאר המצוות שאין באפשרותו לקיימן מסיבות שונות, ע"ש.

וע"ע באור החיים הק' (דברים יב, כח) שכתב בזה"ל: "על דרך אמרו ונשלמה פרים שפתינו, והנה לפי שאמר שמור וגו' את כל הדברים, ודבר זה מן הנמנע שיכול אדם לקיים כל הדברים וכו', וכנגד מ"ע אמר ושמעת, פירוש יקיים המצוות בלימוד שמיעתה בפה, ובזה נחשב עליך כאילו באה לידך וקיימת אותה, ומעתה יכול לשמור ולעשות את כל הדברים" עכ"ל. הרי דשייך ענין זה בכל מצוות התורה.

והנה בבראשית (לב, ה) כתב: "כה אמר עבדך יעקב, עם לבן גרתי ואחר עד עתה", ופירש"י (וכן הביא הבעל הטורים בשם מדרש הגדול) "אחר גרתי בגימטריא תרי"ג, כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים", עכ"ל. והעירו במפרשים איך משכח"ל שקיים כל התרי"ג מצוות, הא איכא מצוות טובא דלא היה שייך שיקיים, וכגון מצוות התלויות בארץ ובמקדש. ובשפתי חכמים (שם) כתב בשם הט"ז בספרו דברי דוד עה"ת, דבאמת למדו ההלכות, וכדאמר' במנחות שם וכו', וכ"כ מרן הגר"ח ק"ש שליט"א להגר"י אוהב ציון בחידושי הגר"ח ק"ש עה"ת (פרשת וישלח, אות א) [ובעצם הענין אם ענין זה שלימוד עולה במקום המצוה, נאמר רק בקרבנות או גם בשאר מצוות, יעוי' אריכות בס' דף על הדף מנחות שם, ות"נ].

ועכ"פ, אי נימא דגם בשאר המצוות לימוד התורה עולה במקום המצוה. יל"ע גבי שופר בשבת דר"ה, דיש להסתפק בהא דחז"ל ביטלו תקיעת השופר, האם עקרו לגמרי את מצוות התקיעה, וא"כ אין שום ענין ללימוד הלכות במקום המצוה – דהרי הוא לא נצטוו כלל לתקוע, או דלמא לא ביטלו ועקרו אלא רק התקיעה לחוד, אבל יסוד המצוה נשאר – ואם יש לו תחליף למצוה, והוא לימוד ההלכות, שפיר דמי ויעשה כן.

ובאמת שהנידון אם עקרו לגמרי המצוה או לא מפורש באחרונים, שדנו אם עבר ותקע בשבת האם קיים מצוות שופר, ונפק"מ האם צריך לברך שהחיינו ביום ב' דר"ה⁴. ובזה מצינו להגרע"א בדרוש וחידיש (מערכה ח) ובאבני נזר (יו"ד סי' קמא) דס"ל דקיים מצוה בדיעבד. ומאידך גיסא, בחלקת יואב (קבא דקשייתא, קושיא צט) ובתורת חיים (בשו"ע סי' תקפח), ובשו"ת מהרש"ג (ח"א סי' לו) ובשו"ת הר צבי (או"ח ח"ב סי' פח) למדו דחז"ל עקרו את עצם המצוה, יעוי"ש.

והנה יש מקום להוכיח מהא דאיתא במגילה (ד, א): "ואמר רבי יהושע בן לוי, פורים שחל להיות בשבת – שואלין ודורשין בענינו של יום". ופירש"י: "מעמידין תורגמן לפני החכם, לדרוש אגרת פורים רבים". ולפ"ר היה נראה, דטעם הדבר הוא – דכיון שאין קריאת המגילה, גזירה שמא יעבירה ד' אמות ברה"ר, לכן תקנו שישאלו וידרשו בענינו של יום, וא"כ דלמא ה"ה בנד"ד שיש ענין לשאול ולדרוש בענינו של שופר.

אכן מהמשך הגמ' שם חזינו להדיא דאינו ענין לנד"ד, דמקשינן עלה: "מאי אריא פורים, אפילו יום טוב נמי, דתניא משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענינו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג" [ויעו"ש בתוס' שכתבו דבפורים רגיל יוצאים יד"ח שו"ד בענינו של יום בקריאת המגילה עצמה, דהמגילה עצמה יש בה טפי פרסומי ניסא].

והג"ר יצחק שניידר שליט"א (בעמח"ס פתחי תורה ופתחי נזיר) כתב לי "לכאוי' היינו ע"ה שאינו יודע לומר הברכות כראוי, ואם השופר אינו אצלו ישכח עד שילך למקום השופר".

⁴ ובאמת שנפק"מ זו נכונה רק לשיטת השו"ע (סי' תר"ס ג') דביום ב' דר"ה אין מברכין שהחיינו, אבל לשיטת הרמ"א שם דגם ביום ב' מברכין שהחיינו, א"כ אין נפק"מ.

ומשני: "פורים איצטריכא ליה, מזהו דתימא נגזור משום דרבה, קא משמע לך". ופירש: "משום דרבה. גזור לקמן בקריאת מגילה שמא יעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים, אף כאן גזור דרשה אטו קרייה", עכ"ל.

וא"כ חזינו להדיא דטעם הדבר שפורים שחל בשבת שואלין ודורשין בעניינו של יום, אינו משום נשלמה פרים שפתינו, שיש ענין ללמוד הלכות המצוה – במקום קיום המצוה, אלא רק משום ענין "שואלין ודורשין בעניינו של יום", ורק משום ענין ה"פרסומי ניסא" שיש בפורים [דבפורים רגיל מקיימין הפרסומי ניסא במגילה, ובשבת בעניינו של יום], אבל אין שום ראיה דיש ענין ללמוד הלכות המצוה כדי שיעלה במקום המצוה.

והנה למעשה שאלתי כן קמיה הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א, ואמר לי דיש ענין ללמוד את ההלכות בשבת שחל ר"ה בתוכה. ואף אמר שהרי בר"ה שחל בשבת מתפללים ואומרים בתפילה בזה"ל: "ותתן לנו ה' אבאהבה את יום השבת הזה, ואת יום הזכרון הזה, זכרון תרועה מקרא קודש וכו'" הרי שעדיין נשאר הוא יום "זכרון תרועה", הרי דיש ענין להזכיר את התרועה והתקיעה, ולא נעקר לגמרי (דאם נעקר לגמרי מה ענין לומר שהיום הוא יום "זכרון תרועה"). וכן אמר לי בהאי לישנא הגאון הגדול רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א.

ויש להוסיף דיסוד זה מבואר בשער הציון (סי' תקפא סקל"ה) גבי הא דאין תוקעין בשופר בער"ה כדי לערבב את השטן וכדי להפסיק בין תקיעות רשות לתקיעות דחובה. ודן שם בשעה"צ בר"ה שחל בשבת, דא"כ כיון דבשבת בלא"ה אין תוקעין א"כ יהיה אפשר לתקוע ביום שישי – שהוא ערב ר"ה, דהרי בלא"ה יש הפסק בין תקיעות רשות לחובה – בשבת קודש, אך כתב שם המשנ"ב (סקכ"ד) בזה"ל "ואף כשחל יום א' של ר"ה בשבת ג"כ אין תוקעין בע"ש", וכמו שביאר בשעה"צ: "כיון שאומרים זכרון תרועה הוי כמו תקיעה", עכ"ל. הרי חזינו כדברי הגרא"נ והגרי"ל שליט"א דזכרון תרועה הוא כמו תקיעה, הרי דלא עקרו לגמרי ענין התקיעה וזכרונה.

והנה הגר"א שליט"א כתב לי: "המשך חכמה שואל על מש"כ בגמ' דבשנה שאין תוקעין בשופר היא רשה בסופה, וא"כ מה נעשה אם ר"ה חל בשבת כמו השנה. והשיב, דעצם הדבר שאינו תוקע משום שהוא שומע בקול חכמים, הזכות הזאת הוי כמו שתקע, והשנה לא תהא רשה בסופה. וממילא אין צורך לעשות שום טעדיק בר"ה שחל בשבת, כיון שהתורה נתנה כח בידי חכמים לגזור גזירות ואף לבטל מצוות בשב ואל תעשה, והתורה ציוותה עלינו לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. ולכן צ"ע על הגרעק"א איך יצא בתקיעות אלה, אא"כ תקע בין החומות דליכא שבות וכמו שרצה לעשות בעל לב העברי", עכ"ל [ודברי המש"ח הנ"ל בפר' אמור בספרו].

וכע"ז כתב לי הגר"ש גראס שליט"א: "יש ענין דוקא לא לתקוע שזה לימוד זכות ששומרין ש"ק משום חשי".

והנה מורי זקני, הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א, כתב לי בשאלה הנ"ל, וז"ל: "הנה הך פלוגתא דדיעבד אינו ענין להנהגה כדין לכתחילה. ונראה פשוט דכל שחז"ל ביטלו תק"ש בשבת, ל"ה רצונם לעשות עצות של 'ונשלמה'. דהלא ביטלוהו לגמרי להך מצוה. וכל הענין דונשלמה נאמר על אונס הגלות שאין לנו לא מקדש ולא קרבן, וכדאיתא במגילה לא ב'אמר [אאע"ה] לפניו רבונו של עולם, תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם, אמר לו כבר תקנתי להם סדר קרבנות, כל זמן שקוראין בהן מעלה אני עליהן כאילו מקריבין לפני קרבן, ומוחל אני על כל עונותיהם'. וכ"ז ל"ש למקיים רצון ה' לשמוע לחכמים ולבטל תק"ש בשבת. והמבטל מקיים מצות לא תסור", עכ"ל.

(ח)

בעניין כוונה בתקיעות – מאמר מדו"ז הגר"י אונגרישר שליט"א

הנה אביא בזה בס"ד מאמר נפלא מכת"י של דו"ז הגאון הגדול רבי ירחמיאל אונגריר ש"ט"א (ראש ישיבת "בית מדרש עליון", בני ברק), אשר דן בסתירה בדעת המשנ"ב בכוונה בתקיעה אחת, אם כיוון לסדר זה – אם עולה לסדר אחר. ובשפילנו זכר לנו והביא שם ממה שדנתי לפניו, ובתחילת הדברים אביא בזה דברי השו"ע והמ"ב שם, להבנת הסוגיא והקושיא, ולאחר מכן מכת"י של דו"ז הגר"י אונגריר ש"ט"א:

ו"ל השו"ע (או"ח סי' תקצ סעי' ו') "אם האריך בתקיעה אחרונה של תשר"ת כשיעור ב' תקיעות, כדי שתעלה לשם תקיעה אחרונה של תשר"ת ובשביל הראשונה של תשר"ת, לא עלתה לו אלא בשביל תקיעה אחת. וי"א שאפילו בשביל אחת לא עלתה לו. הגה: ואם תקע תקיעה אחת בין ב' סדרים והתנה שאיזה מן הסדרים הוא הנכון תעלה לו אותה תקיעה, יצא (ב"י), ע"כ.

וכתב שם המשנ"ב: "כג) של תשר"ת - המחבר נקט לפי מה שהיו נוהגים במקומו לתקוע בשביל מלכיות תשר"ת ובשביל זכרונות תשר"ת כדלקמן בסימן תקצ"ב והתכוין שיעלה לו גם בשביל הראשונה של זכרונות, וה"ה לפי מה שנוהגין במדינתנו לתקוע בכל פעם תשר"ת והתכוין באחרונה בשביל הראשונה של זכרונות".

"(כד) אלא בשביל תקיעה אחת - דהיינו האחרונה, לפי שכל תקיעה צריך להיות בה ראש וסוף, ואם נחלק תקיעה זו לשני תקיעות כמו שחשב התוקע אין כאן ראש לתקיעה אחרונה ולא סוף לתקיעה ראשונה, ולפיכך אין אנו הולכין כלל אחר מחשבתו בזה אלא אנו חושבין תקיעה זו לתקיעה אחת ארוכה ועולה לו בשביל האחרונה".

"(כה) וי"א שאפילו וכו' - טעמם דאזלינן בתר מחשבתו ומחלקין התקיעה לשנים וממילא אין לו כלום וכנ"ל ועיין באחרונים שכתבו דלדיעה זו הפסיד כל הבבא דהא הפסיק בקול אחר שהוא שלא כדין וכמש"כ בס"ח וצריך לחזור ולתקוע תשר"ת אכן לדינא אין נ"מ בכל זה דהעיקר כסברא ראשונה [א"ר וביאור הגר"א]."

"(כו) תקיעה אחת בין שתי סדרים - ר"ל שתקע תשר"ת ש"ת והתנה בתקיעה אחרונה של תשר"ת שאם זה הסדר הוא הנכון תעלה לו התקיעה בשבילו ואם הסדר של תשר"ת הוא הנכון יעלה לו תקיעה בשבילו, כי הלא מדין התורה סגי בסדר אחד רק מפני שאין אנו יודעין איזה סדר הוא הנכון אנו תוקעין כולם וכנ"ל בריש הסימן ולכן יצא בדיעבד ע"י תנאו, ומ"מ לכתחלה לא רצו חז"ל לתקן כך שיתקע רק תשר"ת ש"ת ר"ת כדי שלא יטעו לומר שאין צריך אלא ש"ת או תרועה תקיעה".

ובשער הציון שם (סקכ"ג) כתב (בהא דיצא בדיעבד ע"י תנאו): "אבל אם לא התנה כלל אלא לאחר שתקע תשר"ת תקע רק ש"ת, בודאי אין אנו יכולין לצרף מחמת ספק התקיעה אחרונה של התשר"ת להש"ת, דהלא לא כוון בשביל זה והוי כתקע בלא כוונה [כן מוכח בב"י ומ"א], עכ"ל.

והנה מבואר מדברי המ"ב והשעה"צ דאם לא התנה במפורש שתחול התקיעה אחרונה של תשר"ת לאיזה סדר הנכון, א"כ א"א לצרף דחסר בכוונה של התקיעה.

וע"ז קשה טובא ממש"כ המ"ב עצמו בהמשך, על דברי השו"ע (שם סעי' ח): "אם הפסיק בתרועה בין תקיעה לשברים, או שהפסיק בשברים בין תרועה לתקיעה, וכן אם הריע ב' תרועות זו אחר זו, או שתקע אחר התרועה תקיעה כמתעסק שלא לשם תקיעה והפסיק בה בין תרועה לתקיעה; או לאחר שתקע שלשה שברים שתק והפסיק ואח"כ תקע שברים אחרים, ואפילו שבר אחד, בכל אלו הוי הפסק והפסיד גם תקיעה ראשונה", ע"כ.

וכתב שם המשנ"ב (ס"ק לה): "תקיעה ראשונה. ואם כבר תקע גם תקיעה אחרונה אותה תקיעה עולה לו במקום תקיעה ראשונה וגומר משם ואילך על הסדר. וכו', עכ"ל. וזה תמוה טובא, דאיך כאן תקיעה אחרונה עולה לו במקום תקיעה ראשונה, הרי כיוון עליה לתקיעה אחרונה של הסדר הקודם, ואיך עולה לתקיעה ראשונה – וגומר מכאן ואילך על הסדר.

וע"ז אביא כעת מכת"י של דו"ז הגר"י אונגריר ש"ט"א מילה במילה:

"בענין כונה בתקיעות, מ"ב תקצ – כד, בפשטות שיטה א' סוברת דלא אזלינן כלל בתר כונה, וכן הוא ברמב"ן וברא"ש, דבמתעסק גרע כיון שבתחילת התקיעה לא כיון למצוה, א"א לצאת בסוף, אבל כאן כל הקול היה במונה לשם מצוה.

מיהו המ"ב לא הביא הסבר זה, אלא הסבר של עצמו. ונקט בהסבר זה דכונה מילתא היא, ומ"מ יוצא בתקיעה אחרונה של תשר"ת כסברא שניה. וצ"ב בסברא זו.

ומה"ט פסק בשעה"צ (כג) דרק אם התנה כלשון הרמ"א יוצא ממנו"פ, אבל בלי זה לא עולה התקיעה לשברים תקיעה, דכונה מילתא היא, ושכן רואים מב"י ומ"א.

וקשה ממ"ב (לה) דמי שעשה סימן פסול, כגון תש"ת – צריך לחזור תש"ת, ואם כבר עשה תקיעה עלתה לו לראשונה. וקשה הרי כיוון לאחרונה, ואיך עולה לראשונה.

וי"א דהחילוק הוא דבשעה"צ מעביר מתשר"ת לתש"ת, משא"כ במ"ב מעביר מש"ת לתש"ת, וכל החילוק הוא בין ראשונה לאחרונה.

וקשה ע"ז דהא זה מחלוקת בין מ"א ללבוש בסעי' ו', אם לשיטה שבמחבר דבכונה לתקיעה לא יצא כלל, אם זה קל יותר בב' תשר"ת או ב' תש"ת. שהלבוש מיקל והמ"א מחמיר דאין הבדל. אלמא דבאופן שיש פסול משום כוונה (לשיטה ב' שבמחבר) אין נ"מ בין תשר"ת ותש"ת – לאחרונה וראשונה שבתשר"ת גופא.

ונכד אחותי הבחור היקר חיים מלין אמר, דבס"ק ל"ה הרי מקודם עשה תש"ש והוי כלום, ואח"כ כשעושה תקיעה הוי התחלה, משום הכי לא נדבק לקודם, דעד עכשיו לא עשה כלום. משא"כ בשעה"צ הרי כבר עשה תשר"ת ותקיעה קשורה אליה. שוב הראה לי בפרישה שפוסק כדין המ"ב (בס"ק ל"ה), ואומר כהסבר זה⁵.

ויש לעורר על תירוצו הא בתשר"ת תש"ת לרמ"א הוי כלום, א"כ לכאורה נימא ג"כ דכשבא לקיים תש"ת תשר"ת לאו מידי הוא כלל (ממש כמו תש"ש"ת) ויכול להחשיב תקיעה זו כמו התחלה של תש"ת.

והנה הסברא סברת המ"ב (ס"ק כ"ד) נראה, דהרי אומדנא שאם היה יודע שע"י כוונה לא יהיה לו כלום ודאי היה מעדיף לא לכין שיהיה לו עכ"פ אחרונה של תשר"ת, והוי כמו כונה בטעות.

וזה נראה ג"כ דין מ"ב (בס"ק ל"ה), דאילו היה יודע דתש"ש עשה וזה לאו כלום ודאי לא הי' רוצה עכשיו לכין לאחרונה של תש"ת, והוי טעות גמור. ורק בזה אמרינן דאכתי לא עשה כלום, וכעת מתחיל ואין לתקיעה לידבק לתש"ש, משא"כ בתשר"ת אף דיש צד בגמ' דתשר"ת לאו חובה הוא רק תש"ת, מ"מ האדם למעשה חייב וצריך לעשות תשר"ת, א"כ אינו מתחיל עכשיו דמוכרח הוא לעשות תקיעה לתש"ת לקיים חובת תשר"ת (מספק), ואין כאן שום טעות – עכ"ל דו"ז הגר"י אונגריר שר שליט"א.

(ט)

שליח ציבור שדרכו לדון לבקף זכות

⁵ וז"ל הפרישה שם (סק"י) על דברי הטור שם: "והרמב"ן כתב דבכולהו הוי הפסק, והביא התוספתא תקע והריע וחזר והריע וחזר ותקע אין בידו אלא אחת, פירוש תקיעה האחרונה, אבל הראשונה הפסיד בשביל התרועה שהפסיק באמצע".

וכתב ע"ז הפרישה: "פי' תקיעה האחרונה כו'. אבל לתקיעה מיהא עולה, כיון שאין קולות הראשונים נחשבים כלום, משא"כ לעיל, וק"ל", עכ"ל.

הנה שמעתי ממו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, דיש מעלה גדולה לקחת ש"ץ – אדם שדרכו ללמד זכות על עם ישראל. ואמר, דאם יש לפנינו ב' חזנים (עם אותו קול), ואחד ת"ח והשני פחות ת"ח אך דרכו ללמד זכות על ישראל, יתכן דהוא קודם.

וציין להא דאיתא במדרש רבה (שמו"ר מג, ב) עה"פ "ויחל משה את פני ה' אלוקיו": "ויחל משה, הה"ד (משלי טז, יד) חמת מלך מלאכי מות וגו'... ואיש חכם יכפרנה, זה משה שנקרא חכם, שנאמר (שם) עיר גבורים עלה חכם, שעמד ולמד סגוריא על ישראל וריצה אותם לאביהם שבשמים הוי ויחל משה", ע"כ. הרי שבזכות שלימוד מרע"ה זכות על ישראל – נתקבלה תפילתו.

ושו"מ הדברים בחשוקי חמד (יומא עז, א), והוסיף שם דכן מצינו שגדעון נתמנה להיות שופט בישראל בגלל שלימוד זכות על כלל ישראל, כמו שנאמר, 'ויפן אליו ה' ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתך' (שופטים ו, יד), ופירש"י (ד"ה בכחך) בכח הזכות הזה שלמדת סגוריא על בני.

וכן מצינו בילקוט שמעוני (שמואל ב, רמז קנא): "אמר ר' אחא מצינו שכל המלמד סגוריא על ישראל הקדוש ברוך הוא מרוממו בעולם, דכתיב 'ולכן יחכה ה' לחנכם ולכן ירום לרחמכם', ממי את למד מאחימעץ בן צדוק שנאמר 'ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה, ויאמר שלום לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ ראיתי את ההמון וגו', ויאמר המלך סב התיצב כה ויסב ויעמד'. אמר רבי אבא בר כהנא אם היה דוכוס איתעביד איפרכוס, ואי היה איפרכוס איתעביד אסטרטליטוס..., והלא דברים ק"ו ומה אחימעץ שלא דבר על בנו של מלך לא טובה ולא רעה, זכה לכל הכבוד הזה, מי שהוא מלמד סגוריא על בניו של מקום על אחת כמה וכמה".

והעיר הגר"י שליט"א למה לא הביא המ"ב מעלה זו, ואמר דיתכן דזה כלול בדברי המשנ"ב (סימן תקפא סק"ט) שכתב נהגו לעבור לפני התיבה פרנסים ומנהיגים שיודעים בצער הדור, והיינו דוקא כשהם נאמנים ומגינים על הדור ומרוצים לעם. ויתכן שכלול בכוונת ומגינים על הדור, כאלו מנהיגים שיודעים לסגור על עם ישראל, ומגינים עליהם מפני הקטרוגים.

וכן שמעתי מהגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א דיש ענין לקחת ש"ץ שדרכו לדון לכף זכות, ואמר שאפי' אם אין לו קול ערב כ"כ, ולחזן השני (שאינו דן לכפ"ז) יש קול יפה, מ"מ עדיף לקחת אותו, דתפילתו מקובלת יותר.

והגר"א שלזינגר שליט"א כתב לי: "זה שידוע ומרגיש בצער הציבור, הוא גם סניגורם של ישראל. ומרן הרב שך זצ"ל לא היה אוכל ארוחת בוקר ביום הראשון ללימודים הכלליים, וזה מרוב צער שהולכים ללמוד במקומות של שמד ולא ידעו אפילו 'שמע ישראל'. זה נקרא מרגיש בצערם של ישראל". והגר"ש גראס שליט"א כתב לי על עצם חידוש הגר"י "נכון מאוד. ועוד כיון דבעינן שיהא מרוצה לקהל א"כ ודאי מלמד זכות עליהם", עכ"ל.

והגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א העיר ע"ז בזה"ל: "בפשטות, מגינים על הדור היינו בזכות צדקתם. וכשהם שלוחי הציבור, משתפים בזכות זו את כל הציבור. ובכלל הצדקות הוא לאהוב כ"א מישראל, ונכלל בדברי המ"ב. אבל לא שייך כלל למ"מ שציין החכם במרע"ה, שהרי הש"צ אינו הולך לומר דברים מדיליה, אלא להתפלל בנוסח הקבוע, ולזה אין ראייה מהנ"ל", עכ"ל.

(יא)

חייב עבדים משוחררים בתקיעת שופר

הנה בר"ה (כט, א) איתא: "הכל חייבין בתקיעת שופר... עבדים משוחררים". ופירש"י שם: "אבל עבדים לא, דכל מצוה שאין אשה חייבת בה אין העבד חייב בה". והנה הוא פלא והפלא, דאמנם כתיב שם במתני' כהנים לוויים ישראלים וכו', ומקשינן בגמ' פשיטא, דאם הם לא מחוייבים – מי כן חייב. אבל לא מצינו בגמ' למה כתיב במיוחד על עבדים משוחררים, דלפ"ר הוא פלא והפלא, דמאי קמ"ל הא פשוט דכיון שנשתחרר הרי הוא ככל אדם מישראל.

וראיתי בספר "חלקנו עמהם" (סימן ה אות עג, עמ' לט) שכתב בזה"ל: "והגאון רבי זונדל קרויזר זצ"ל אמר דכיון דתקיעת שופר אצל עבד הוא סימן שחרור, ס"ד דלא ליתקע שלא יחשוב דחוזר ועובד. והגר"ח ק"ש שליט"א תירץ דס"ד כיון שהיה פטור בזמן עבדותו מצד מ"ע שהזמן גרמא נשאר הפטור, עכ"ל.

אך גם זה צ"ע דמאי שנא מכל שאר מצוות שהזמן גרמא דלא מצאנו שנשאר הפטור, ולמה דווקא בשופר ס"ד הכי.

והגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א אמר לי מקופיא דאולי מיירי בעבד שנשתחרר קודם שכל וטבל, דמצד אחד הוא התחיל כבר בגירות בכך שנשתחרר, אך מאידך גיסא כיון שלא מל ולא טבל – בהא קמ"ל דאפ"ה חייב בתקיעת שופר, דאינו כאשה ממש כבר כיון שנשתחרר, וצ"ע.

אך לכאן זה אינו דבשו"ע (או"ח סי' שד ס"א) מבואר דעבד שלא מל ולא טבל, אם לא קיבל ע"ע ז' מצוות ב"נ הרי הוא גוי גמור, ואם קיבל עליו ז' מצוות ב"נ – הרי הוא גר תושב ופטור מכל התורה. וא"כ אותו עבד שנשתחרר ולא מל וטבל, הוא או גוי גמור או גר תושב – ועכ"פ לא יתכן שיתחייב בשופר ולא בכל המצוות, וצ"ע.

והגאון הגדול רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א אמר לי דאולי הקמ"ל הוא דרק משעה שנשתחרר הוא דחייב, ולא קודם לכן, דמקודם לכן פטור. וכ"כ לי הגר"ש גראס שליט"א: "העיקר הוא הדיוק – אבל אינו משוחרר פטור", עכ"ל.

אך עדיין צ"ב דגם הא דקודם לכן פשיטא דאינו חייב, וכמ"ש רש"י דכל מצוה שאשה פטורה גם עבד פטור. ובאמת מלשון רש"י משמע כדברי הגר"א נ"ש שליט"א, דזה הקמ"ל – ד"עבדים – לא, דכל מצוה וכו", רק זה גופא צ"ב מאי חידוש הוא. וצ"ע.

והגר"א שליט"א כתב לי: "שאלה טובה. ואולי יש לבאר, דבאמת האין נשתחרר אותו עבד, והלא התורה אמרה 'לעולם בהם תעבדו' (ואמנם יתכן שהשתחררו ביובל), והווא אמינא דכיון שהשתחרר בדרך של איסור אולי לא נקרא שחרור, שהרי כמאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני. ועל זה חידשו חז"ל דמ"מ עבדים משוחררים חייבים במצוות ככל בן ישראל", עכ"ל.

ומורי זקני, הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א, כתב לי בזה"ל: "בפשוטו בא לאפוקי עבד שאינו משוחרר, וזה בעצם תורף כוונת רש"י שם. ואולי לפום ריהטא יש לצדד, דיסוד תקי"ש הוא 'הריעו לפני המלך ה'. מלכיות. וע"ז שנו שלא תטעה לומר דעבד כנעני אף שנשתחרר ל"ש לימלכיות. ותן לחכם ויחכם", עכ"ל.

[והגר"י שניידר שליט"א כתב לי "גם בתורה מצינו בכמה וכמה מקומות לאזרח ולגר וכו' ואיצטריך קרא על גר, ודיבר בזה המלבי"ם כמדו"].

(יב)

אם אפשר לסמוך על בדיקה לכפרות דמעוברת

שמעתי ממו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, בהא דכתב הרמ"א (סי' תרה) דאשה מעוברת תקח שני תרנגולים אחד זכר ואחת נקבה מספק מה העובר (ויש לוקחים ג', דא' עובר עצמה וב' עובר העובר מספק, עיי"ש במ"ב סק"ג). דיל"ע בנודע לאשה ע"י בדיקת אולטרא סאונד שהעובר הוא נקבה האם מ"מ תקח תרנגול נוסף או לא. והשיב הגר"י שליט"א דכיון שע"פ רוב הבדיקות הנ"ל מכוונות לאמת,

א"כ יכולה בכה"ג שהוא רק מנהג לסמוך על הבדיקה לקחת רק תרגולת אחת עבודה (או שניים, וכנ"ל מהמ"ב).

וראיתי בספר "שאלת רב" (ח"א עמ' שסג) שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כנ"ל, והשיב: "אין הבדיקה ודאי"⁶. אכן כדברי הגר"י שליט"א, השיבו מרן הגר"י שליט"א (בספר אשרי האיש, ח"ג פי"ז סי"ב), ומרן הגר"ש וואזנר זצ"ל (קובץ מבית לוי תשרי, עמ' לג הע' ו) דאפשר לסמוך על הבדיקות. אך בשו"ת קנה בושם (ח"ב סי' כ) נדפס מכתבו של הגר"י וייס זצ"ל שאין לסמוך על הבדיקות בוודאות, ותיטול מספק עוד אחד.

והגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א (בעמח"ס משנת יוסף) אמר לי דאפשר לסמוך על הבדיקה. וכע"ז כתב לי הגר"א שלזינגר שליט"א: "יכול לסמוך על האולטראסאונד. וי"א שלא תמיד זה מדייק", עכ"ל. וכ"כ לי הגר"צ הכהן שליט"א שלא תקח עוד תרגול אלא יכולה לסמוך על הבדיקה.

והנה באמת צ"ב למה בכלל צריך לעשות כפרות לעובר, דהרי הוא עוד לא נולד ועוד לא חטא, ועל מה יש לכפר עבורו. וראיתי בספר תולדות יעקב להגראי"ש קניבסקי שליט"א (פי"ט הע' 8) שהביא לבאר ממרן הקה"י זיע"א דטעם הכפרות לעובר הוא שלא ינזק אם נגזר עליו משהו, עכ"ד.

ובספר תורת היולדת למו"ר מרן הגר"י שליט"א (פמ"ט הע' י) נדפס בשם הגר"ח פ"י שיינברג זצ"ל לבאר בזה, דמכפרין לו על החטאים שעשה בגלגול הקודם.

והנה בקובץ מבית לוי (שם) כתבו בשם השבט הלוי, דאם לא עבר ארבעים יום על העובר, הרי שא"צ לעשות לו כפרות, דלית ליה דין עובר לענין כפרות. אך בספר תורת המועדים (סי' תרה סק"ד, אות ג) כתב בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דאפ"ה יש לעשות לו כפרות, דדינו כעובר.

ולסיום, אציין לחידוש שכתב האשל אברהם מבוטאשטש, דאם טעה ועשה לזכר בתרגולת נקבה, הרי שיצא בדיעבד. ודימה כן להא דאשכחן בקידושין (סו, ב) דכהן שעבד בבית המקדש ונמצא חלל, דדרשינן בך ה' חילו ופועל ידיו תרצה, דעבודתו כשרה בדיעבד. וכן דעת הגרי"ש"א (אשרי האיש שם, סעי' ו).

(יג)

עיצומו של יוהכ"פ מכפר – אם תוספת בכלל

שמעתי ממו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בהא דאי' במגילה (כ, ב) כי ביום הזה יכפר עליכם דעיצומו של יום מכפר. דיל"ע בקיבל ע"ע תוספת יוהכ"פ ונפטר ל"ע, מי כופר לו או לא, ומרן הגר"נ קרליין זצ"ל אמר בשם הגרש"ש קרליין זצ"ל שראה בס' אחד דיש כפרה גם בתוספת (והגרש"ש עצמו נלב"ע בתוספת יוהכ"פ). וביאר הגר"י עפ"ד הרמב"ן (סוף יומא) דהמתוודה ערבית מתודה שחרית וכל היום שמא אירע לו דבר עבירה כל היום, דיוהכ"פ עם חשיכה הוא מכפר, וא"כ הכא כיון שמת תו ליכא למיחש [ומי שקיבל ע"ע תוספת והורדם לניתוח, אולי ב"ד של מעלה ממתניין עמו עד שיקוץ לראות מה יהיה עמו].

והנה באמת, בעצם מאמר חז"ל יש לדון אם יו"כ מכפר בכל רגע או רק ברגע האחרון, ובתוס' בשבועות (יג, ב ד"ה דעבד) מבואר דחומר בשעיר מיו"כ, דשעיר מכפר מיד ויו"כ רק משתחשך. הרי מבואר דלדעת התוס' רק משתחשך מכפר יוהכ"פ. וכן מבואר בר"ן בשלהי יומא (בהא דהאומר אחטא ואשוב

⁶ ועוד נשאל שם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א האם יש ענין לעשות את הבדיקות הללו שמגלות את מין העובר, או דאדרבה אינו ראוי. וציין בתשובתו לקהלת רבה (וא ה) דשם איתא: ז' דברים מכוסין מבני אדם, ואחד מהם • מה בעיבורה של אשה. ועל כן כתב שם "מה שפחות בדיקות, יותר טוב". ויש אריכות בכ"ז, ואכמ"ל.

וכו). וא"כ לפי"ז ודאי דאין תוספת יוהכ"פ בכלל, ואם גם נכנס יו"כ ומת לכאן לא יכפר, דדווקא משתחשך.

אך בירושלמי בשבועות (פ"ו ה"ב) איתא להדיא: "כיצד מכפר, רב זירא אמר כל שעה ושעה, רב חנניא אמר לבסוף, מה ביניהון – מת מיד". והנה גם בגמ' בכריתות (יח, ב) מבואר דכל רגע ביוהכ"פ מכפר. ובגבורת ארי (יומא פה, ב) הקשה ע"ד התוס' והר"ן הנ"ל מהגמ' בכריתות דכל רגע מכפר.

ויעויין בקובץ המועדים (מכון ירושלים, עמ' תרלא) במאמר הגאון רבי בצלאל ז'ולטי זצ"ל שכתב לתרץ, דזה תלוי לרבי דיוהכ"פ מכפר לבד, או לרבנן דמכפר רק עם תשובה. וא"כ הר"ן והתוס' קאי לשיטת רבי, וזה רק בכל יוהכ"פ. אבל בכריתות מיירי בעשה תשובה – דאז מכפר מיד. ועכ"פ לפי"ז בתוספת ודאי דלא יכופר. ויל"ע עוד בכ"ז.

(יד)

ישיבה באמצע התפילה כדי שיוכל לכוון

הנה שמעתי ממו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א במי שרגליו כואבות בתפילות הארוכות בימים נוראים, האם מותר לו לשבת באמצע תפלתו לנוח מעט, ואח"כ להמשיך. והשיב דפשיטא שאם לא יכול יהיה לכוון מותר לו לישב, דמוטב שישב ויתפלל אח"כ בכוונה מאשר שיעמוד ולא יוכל לכוין.

וציין הגר"י שליט"א לשו"ת שבט הלוי (חי"א סי' כד אות ב) שנשאל בזה"ל: "במקומנו המנהג לתקוע בלחש, ותפילת הרבי שליט"א מתארכת מאד, ונוהגים הרבה לשבת בזמן שממתינים לתקיעות, האם גם מי שבריא יכול לשבת באמצע התפילה בזמן שממתיין עד שיתקעו". והשיב השבט הלוי: "אם אין לו שום צורך לשבת למה לו לשבת באמצע התפילה, אבל עצם המנהג שם צ"ע קצת", עכ"ל.

והנה באמת בשו"ע (או"ח סי' צד ס"ו) מצינו רק דחולה וזקן מותרים לישב, ובמשנ"ב שם (סקכ"ד) כתב דלכתחילה עדיף שיעמוד ויסמוך מאשר שישב ממש, ורק אם לא יכול לכוון – אזי יתפלל בישיבה. אך הנה יש לדון דכל דברי הגר"י שליט"א הם בדיעבד, שנמצא כבר בתוך התפילה, ורואה שאם לא ישב לא יוכל להתפלל כראוי, או אז מותר לישב ולנוח. אבל לכתחילה, דלמא נורה לו שלא יאריך בתפילתו – אלא יקצר בשמו"ע – כדי שלא יצטרך לישב בשמו"ע.

והסכים עמדי הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א, דכיון דמיקרי אונס, א"כ רק אם אונס הוא – וכבר נמצא בתוך השמו"ע הוא דמותר לישב, אבל לכתחילה אין לו להכנס לתוך האונס, אלא יקצר בתפילתו, כדי שלא יצטרך לישב באמצע תפילתו (בגוונא שאינו זקן או חולה, אלא אדם בריא).

והגר"ש גראס שליט"א כתב לי: "יכול לשבת אחרי ברכת אבות". והגר"א שלזינגר שליט"א כתב לי: "יעשה כל מאמץ להתפלל תפילת עמידה בעמידה, ולאח"כ בחזרת הש"ץ ישב. ואם לא יכול הרי דינו כאנוס ויתפלל כפי שיכול", עכ"ל.

והגר"צ הכהן שליט"א כתב לי: "מותר אפילו ללכת לצורך (כגון לראות איזה דין הנצרך לו לתפילתו), וכל שכן לשבת. וודאי שא"צ לקצר בשביל זה", עכ"ל.

(טז)

התרת נדרים קודם התפילה

נשאל מו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א האם מותר לעשות התרת נדרים קודם התפילה, דהרי אסור לדון קודם התפילה (או"ח סי' רלב ס"ב, ומ"ב סי' פט סקל"ו), והשיב דכל הטעם שמא ימשך ויעבור

זמן התפלה (שבת י, א. ו"פ במ"ב סי' רלב סק"י), אבל התרת נדרים לא מיתחזי כדינא (ולכן מותר להתיר לצורך השבת, כדאי בנדרים עז, א, ובשו"ע יו"ד סי' רכח ס"ג, ובש"ך שם), וא"כ כ"ש התר"נ דערב ר"ה שהוא נוסח קבוע ואין כאן דיון כלל, דלא שייך שימשך בזה, ושרי קודם התפלה.

ובאמת יש להוסיף ג"כ דהתרת נדרים (וכמו"כ הטבת חלום, שהיו שדנו אי שרי קודם התפלה) אין זה פסק דין אלא הוראת איסור, כן מבואר בשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד (יו"ד סי' שכ) דהתרת"נ זה לא פס"ד אלא הוראת איסור. וכן הטב"ח אינה פסק דין, ול"ש החשש שמא ימשך.

ורק יש לדון בכ"ז משום עשיית חפציו קודם שחרית. רק י"ל דכיון דהתרת"נ זה דבר מצוה (דלכתחילה אין לידור, וכדכתיב טוב אשר לא תידור וגו'), א"כ זה כעין דבר מצוה המבואר בס"י פט שמותר גם קודם התפלה. אבל הטב"ח אולי לא, ורק אם מטרידנו בתפלה. אך מאידך לא מצאנו שאסור לדבר סתם דיבורים קודם שחרית (מלבד דברים בטלים ממש), וגם הטב"ח זה כעין דיבורים, שמספר לו שחלם והוא מטיב לו.

וכן אמר לי הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א דמותר לעשות התרת נדרים קודם התפילה, דאי"ז דין כלל. ומצד עשיית חפציו אם יטרידנו שפיר מותר.

ולסיומא אציין דעוד יל"ע אי שרי לעשות הטבת חלום קודם התפלה, דהנה בגמ' (ברכות נו, ב) איתא שיאמר פס' אחד קודם שיקדמו פסוק אחר [וצ"ע מ"ז ישכים ויאמר הרי יש ברכה"ת, וביארו דהכוונה כמה שיותר מהר, וודאי לא קודם ברכה"ת⁷]. ומאידך כתוב לומר רבש"ע אני שלך וכו' בברכת כהנים, א"כ אולי ידחה. אך אם יש יתובי דעתא שיתפלל בראש שקט אולי כן יעשה קודם התפלה, ויש להאריך בכ"ז.

(טז)

שירבו זכויותינו כרימון

הנה שמעתי להקשות בהא דאומרים באכילת הסימנים בליל ר"ה, שירבו זכויותינו כרימון, הא אפי' ריקנין שבישראל מלאים מצוות כרימון, וכדדרשין מקרא כפלח הרימון רקתך (כמבואר בסנהדרין לו, א ובברכות נו, א). ושמעתי מידי"נ הגר"ג רבינוביץ שליט"א דהיו גדולים שלא נהגו לומר תיבת "כרימון". אכן יש להעיר דברמ"א (או"ח סי' תקפג ס"א) כן כתב לומר כן, וז"ל: "ויש אוכלים רמונים ואומרים, נרבה זכויות כרימון".

ועכ"פ בעצם הקושיא דמאי רבותא, הא אפי' רשעים שבישראל מלאים מצוות כרימון. הנה שאלתי כן קמיה מרן הגר"א נבנצל שליט"א והשיבני דהכוונה דלכל הפחות נהיה כאותם ריקנין שבישראל – שנגיע לדרגתם שמלאים במצוות כרימון.

והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א כתב לי: "שאלה טובה, וצ"ע". והגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א (בעמח"ס שו"ת ויצב אברהם) כתב לי: "אדרבא, אפילו רשעי ישראל מלאים בהרבה מאד

⁷ וזה תליא בשיטות בשו"ע (או"ח סי' מו ס"ט) דאם שרי לומר פסוקים שלא דרך לימוד קודם ברכת התורה, דלשיטות המתירים לק"מ. שוב שאלתי קמיה הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א ואמר דמותר לכתחילה לומר הפסוקים קודם ברכות התורה דהוי דרך תפלה ממש, ושרי. ויעויין בספר "שפתי אייל" ליד"נ הגר"מ חליוה שליט"א (עמ' עג) מה ששאל קמיה מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל: "שאלתי למו"ר צוק"ל דברכות פ' הרוואה איתא בכמה דוכתי דהרוואה בחלומי דבר פלוני ישכים ויאמר כך וכל קודם שיקדמו כך וכך, דלכאורה מה יהני מה דיאמר זה אם כבר נגזר עליו הדבר. ואמר לי מו"ר צוק"ל הוא יעשה מה שהוא יכול, והוסיף ואמר דמיד כשיקום יאמר זאת ולכאו' כוונתו דמו"ר צוק"ל דיאמר כן אחר נט"י וברכות התורה מדאיכא התם קראי", ע"כ.

זכויות כמו הרימון, שאין פרי מרובה בגרגרים ממנו, ודי לנו בזכויות אלו. אלא שהרשעים מרבים עברות כנגדן ויותר, עד שהכף נוטה לצד הרע, עכ"ל.

והגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א הראני שעמד בזה כבר בפרי חדש (סי' תקפג שם) ותירץ דהתם בכל חייו קאמר, ואילו הכא מתפלל בכל שנה ושנה שירבו זכויותיו כרימון, אם כן פשו להו טפי, עכ"ד. וכע"ז הראני ידי"נ הגר"ג רבינוביץ שליט"א שתירץ בספר אדני פז (לרבי אפרים העקשיר זצ"ל, בשו"ע שם) דאנו מבקשים שנרבה עוד זכויות כרימון, נוסף על זכויות שיש לנו כבר, דאף דריקנים מלאים מצוות, מ"מ י"ל דגם הם מלאים עוונות יותר מזכויות שלהם, דאל"כ הא"כ נקראים ריקנים, דאם רובן זכויות הם בכלל צדיקים גמורים, עכ"ד.

ויד"נ הגר"ג רבינוביץ שליט"א אמר ליישב עוד, עפ"מ דאיתא בסוטה (כא, א) עבירה מכבה מצוה, והנה הריקנין שבישראל מלאים מצוות כרימון, אבל כל פעם מאבדים מצוותיהם ע"י עבירות שלהם, דעבירה מכבה מצוה, אבל אנו מבקשים כליל ראש השנה שנשאר תמיד מלאים מצוות כרימון, ולא נאבדם ע"י העבירות, ודפח"ח.

עוד ביאר, דריקנין שבישראל מלאים מצוות כרימון, אבל אנו מבקשים שירבו זכויותינו כרימון, דזכויות יל"ב דהכונה שלפעמים אדם רואה את חברו עושה מצוה, וזה גורם לו גם כן התעוררות לעשות מצוה, ומצוה זו שעושה זה האדם השני, נזקף גם לזכותו של הראשון שעשה המצוה, שיש לו גם כן זכויות שעשה השני מצוה. ולפי זה אתי שפיר היטב, דריקנין שבישראל מלאים "מצוות" כרימון, אבל אנו מבקשים שנרבה גם "זכויות" כרימון, ולא רק מצוות, ודפח"ח.

ובאמת בעצם החילוק בין לשון "זכויות" ל"מצוות", שמעתי לבאר באופ"א, דהנה בכלל צ"ב מה שייד להתפלל שנרבה זכויות או מצוות, הרי אם עשה אדם מצוות – יש לו, ואם לא – אין לו, ומה שייד שיתרבה ע"י תפלה. אלא הביאור בזה עפ"מ שאחז"ל (יומא פו, ב) דאם עושה אדם תשובה מאהבה – זדונות נהפכות לזכויות⁸, וא"כ זו התפילה – שנוכח לעשות תשובה מאהבה, ושע"ז יהפכו לנו הזדונות לזכויות – וזהו "שנרבה זכויות".

ובכלל צ"ב בעצם דברי חז"ל דאטו לשון גזמא הוא, דאיך יתכן שאותם ריקנין יהיו מלאים במצוות. והגר"א שלזינגר שליט"א כתב לי: "הרשעים שבימינו אינם יותר רשעים מהרשעים שבזמן חז"ל, ואז היו גם רבים עובדי ע"ז. ודברי חז"ל אכן צריכים ביאור". והגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א כתב לי: "הם תינוק שנשבה, הראי' דיש כאלו מנהגים שכן מקיימים". והגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א כתב לי: "לא דיברו באפיקורסים ומומרים (ואפילו אם נחשבים תינוקות שנשבו), אלא ברשעי ישראל, דהיינו מומרים לתיאבון שאינם מחללי שבת בפרהסיא", עכ"ל.

[והגר"י שניידר שליט"א כתב לי "מיירי ברשעים שאמרו בשבת פ"ב רשעים מלאים חרטות ויש כאן הרבה מצוות שעושין תשובה וכדו', רק אין מתגברין על תאוותיהם וחוטאים ומ"מ אינם זכים, וזכויות זה גדר שהאדם מזכך ומתרומם וזה אין אצל הרשעים"].

והנה עוד ראיתי מקשין, דבמגילה (ו, א) אמרו שהעיר טבריא נקראת 'רקת' משום שאפילו ריקנין שבה מלאים מצוות כרימון. והקשה הטורי אבן שם, דכאן בגמרא אמרו שכלל ישראל אפילו ריקנים שבהם מלאים מצוות כרימון, ובמה התייחדו תושבי טבריא.

ותירץ החיד"א (פתח עיניים, שם) דהאמור שהריקנים שבישראל מלאים מצוות כרימון, היינו כלל ישראל כולו כאחד שרובו מלאים מצוות כרימון ורובו ככולו אך ודאי יתכן עיר אחת שיהיו בה רוב

⁸ והנה חידוש ראיתי להנתיח"מ בספרו נחלת יעקב (פ' בחוקותי) שכתב לבאר במאמר חז"ל הנ"ל, דכיון שנעקרה העבירה למפרע, א"כ נמצא שנענש בחינם על העבירה, ועל הענישה לחינם מקבל שכר, וזה הזכויות. ובס' חלקנו עמם (סימן יא אות קכג, עמ' סד) העיר ע"ז דלפי"ד אין עצם החטא נעשה כזכויות, וגם שלפי"ז אם עשה תשובה מיד קודם שנענש • אטו לא יעשו לזכויות. ויל"ע בכ"ז. והגר"י שניידר שליט"א כתב לי "הפס"ד לעונש הוא ג"כ עונש, והחטא הוא גורם לזכותנו", עכ"ל.

ריקנים לגמרי. והוא שאמרו שבטבריא תמיד היו רוב תושביה ואפילו הריקנים שבהם מלאים מצוות ברימון, ודו"ק.

(יז)

שפיכת היין ביקנה"ז

הנה השנה חל יום א' דר"ה בשבת קודש, וממילא במוצאי שבת קודש – שהוא ליל יום ב' דר"ה, עושים קידוש יחד עם הבדלה – בזה הסדר, יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן. ואביא בזה חידוש הנוגע לעניינא דא:

הנה דעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שביקנה"ז שעושים ביו"ט שחל במוצאי שבת, אין לקיים מש"כ הרמ"א או"ח סי' רצ"ו ס"א: "ונוהגין לשפוך מכוס של יין על הארץ, קודם שסיים בפה"ג, כדי שלא יהיה הכוס פגום. וטעם השפיכה, דאמרינן: כל בית שלא נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה, ועושין כן לסימן טוב בתחלת השבוע". ובמ"ב שם (סק"ה) כתב: "האחרונים הסכימו דלא ישפוך בשעת ברכה כלל אלא בשעה שמוזג מלא על כל גדותיו שישפך על הארץ, וגם זה יש למעט בחלק הנשפך משום הפסד משקין".

ואמר הגרש"ז דביו"ט שחל במוצ"ש אין למוזג הכוס על גדותיה משום דכעת הוא יו"ט וכיון שהסימן ברכה הוא להרווחת שכר שאסור כעת ביו"ט, אין זה מכבודו של יו"ט שיעשה סימן ברכה זה ביו"ט. כן מובא בס' הליכות שלמה (מועדים, הל' פסח, פ"ט עמ' רמד – ארחות הלכה הע' 157): "ואין לנהוג בכוס זו כמו בכוס הבדלה דעלמא שממלאין אותה על כל גדותיה שישפך היין כמבואר במ"ב סי' רצ"ו סק"ה, שהרי טעם השפיכה כתב הרמ"א שם ס"א שהוא לסימן ברכה בתחלת השבוע, ועכשיו שהוא יו"ט ואסור בהרווחת שכר, אם יעשה כן הו"ל בזיון לקדושת יו"ט" [וע"ע בשמירת שבת כהלכתה פס"ב הע' כו].

והנה שמעתי ממו"ר מרן הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א, דכל זה באדם רגיל, אך בבן תורה ות"ח, שאצלו סימן הברכה וההרווחה הוא על התורה"ק, שירבה בחידושי תורה, מותר לעשות סימן זה ולכוין לברכה בחידושי תורה שהם האוצרות האמיתיים [ואמר מו"ר מרן הגר"י שליט"א שנשאל מרן הקה"י זצ"ל מדוע לא התעשר לאחר ששימש כסנדק פעמים רבות, והצביע על כל ספריו שחיבר ואמר שזו העשירות האמיתית. עוד סיפר על הרה"ק רבי הלל מקאלמייא זיע"א שבליל הסדר הוציא את חידושי תורתו והניחם על השלחן לקיים דברי המהר"ל לכבד השלחן בכלים נאים, ואמר דאין לך כלים נאים יותר מזה], וא"כ בן תורה שאצלו עשירות היא בתורה, אין בזה כלל גנאי ליו"ט.

והגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א כתב לי ע"ז: "כן הוא ג"כ דעתי העניה". והגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א כתב לי ע"ז: "דפח"ח. ובתנאי שהת"ח יכוין באמת לזה".

והגאון הגדול רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א (תלמידו של מרן הגרש"ז א זצ"ל) אמר לי דמ"מ לא ישפוך היין על גדותיו בקידוש דיקנה"ז, כדברי הגרש"ז א. והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (בעמח"ס שו"ת שואלין ודורשין) כתב לי: "מקובל שהסגולה הזאת היא לפרנסה ולא לתורה, ולכן כיון שקדושת יו"ט היא עצמה סגולה לכל דבר וענין, אין צורך לשפוך מן הכוס".

ומורי זקני, הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א, כתב לי על כ"ז: "מש"כ מחכ"א לצדד דלא כמש"כ מרן הגרש"ז א זצ"ל, וגם הגרשק"ג הסכים ע"ז. לענ"ד אינו, ודברי מרן הגרש"ז א קילורין לעינים. ול"ש לדמות מילתא למילתא. דהא דסנדקאות סי' לעשירות, לא נתפרש אם זה עשירות רוחנית או גשמית. ומר כדאית לי' ומר כדאית לי', ואה"נ ת"ח עושרו בספריו. וכן עובדא דהרה"ק רה"ק ג"כ ענין כלים נאים להרחיב דעתו כבני מלכים. וכל שתורה"ק מרחיב דעתו שפיר דמי. משא"כ סי' ברכה דשפיכת יין על הארץ הינו דוקא בענייני פרנסה. דין הוא אוכל גשמי, וכל ששופכו ומאבדו הריהו מסמך סי' של עשירות ממון, ולא עניות ודלות, ואסמוכהו חז"ל על קרא בעירובין ס"ה א' אמר רבי חנין בר פפא כל שאין יין נשפך בתוך ביתו כמים אינו בכלל ברכה, שנאמר וברך את לחמך ואת מימך, מה לחם שניקח בכסף מעשר, אף מים שניקח בכסף מעשר. ומאי ניהו יין, וקא קרי ליה מים, אי נשפך

בביתו כמים איכא ברכה, ואי לא לא ע"ש. הרי פשוט דכולו קרא קאי על עשירות דפרנסה וע"ז כ' בשו"ע סי' רצ"ו דעושין כן לסימן טוב מיד בתחילת השבוע, ולכן כ' הגרש"ז דברי טעם, דאין ראוי לסמן ענייני פרנסה ביו"ט. כנלע"ד פשוט", עכ"ל.

והנה בעצם חידושו של הגרש"ז א, הראני ידידי הרה"ג רבי יהושע אייזנשטיין שליט"א בספר מישורים אהבך בתשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה צט), שנשאל בשאלה הנ"ל, האם בקידוש יקנה"ז לא ישפוך מן היין דאין כבודו של יו"ט בכך, והשיב הגר"ח ק"ל לא שמענו". וביאור דבריו כנראה דזה סימן ברכה לשאר דברים, וכדברי הגר"ז – לתורתו ותפילתו ומעשיו הטובים, ולא בהכרח לפרנסתו, ודו"ק.

(יח)

בקשת מחילה מאדם נרגן

שמעתי ממז"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בשם הגר"נ גשטטנר זצ"ל שגם אדם נרגן שאם מבקשים ממנו מחילה אינו רוצה למחול, מ"מ יש ענין לבקש, דטוב לו בתוכו כשרואה שחושבים עליו.

וכע"ז כתב לי הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א: "יאמר בפני שלשה שהוא מבקש ממנו מחילה, ודי בזה". והגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א כתב לי "יבקש לפני יום כיפור".

והגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א כתב לי: "לכאורה היה מסתבר שא"צ, אבל למעשה יצטרך לפייס, כדי לצאת ידי הרמ"א תר"ו א, דאל"כ איך יתפרסם שרצה לפייס ולא נתפייס", עכ"ל.

(יט)

לבקש מחילה באמת

שמעתי ממז"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א שהיה בצעירותו אצל כ"ק הגה"ק רבי אהרן מבעלזא זיע"א באלול, ושמע שאמר שאין די לפייס זה את זה אלא צריך לדאוג להוריד את הקפידות, ויש שאומרים זל"ז – אתה מוחל לי, והלה משיבו כהרף עין – מחול לך, ולא מידי הוא, אלא צריך לראות שירדו כל הקפידות שבלב.

וכשאמרתי הדברים להגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א (גיסו של כ"ק מהר"א זיע"א), הוסיף ואמר דבלומדו בשיבת חברון – שם המנהג היה שבליל ראש השנה, כשכולם מאחלים איש לרעהו "כתיבה וחתימה טובה" – היו אומרים בנוסח אחד ובחדא מחתא: "לשנה טובה תכתב ותחתם לאלתר לחיים טובים ארוכים ולשלום, ומחילה על כל אשר עשיתי לך במשך השנה". אך הסכים דאם יודע בוודאות שעשה לחברו דבר שלא כהוגן, אין סגי בזה אלא יבקש ממנו להדיא על מה שעשה לו.

וכן ראיתי בספר אבן ישראל לדו"ז, ראב"ד העדה החרדית, הגר"י פישר זצ"ל (דברי מוסר והתעוררות, עמ' מב): "יש אנשים שחושבים שאם אדם ציער משהו ואחר כך הוא אמר לו 'בוקר טוב', והוא ענה... זה כמו שהוא ביקש ממנו מחילה, וזהו טעות גמורה, דבדאי צריך לבקש ממנו מחילה", עכ"ל.

(כ)

לבקש מחילה בפני כל מי שהיה בעת שציערו

שמעתי ממז"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, דמי שבייש את חברו בפני רבים, צריך לפייסו בפניהם. וציין לאוה"ח (שמות יא, ח) עה"פ: "וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר - צא אתה וכל העם אשר ברגלך ואחרי כן אצא, ויצא מעם פרעה בחרי אף". וכתב שם האוה"ח: "כאן הבטיח כי עבדיו אלו

יחיו ולא ימות מהם אחד במכת בכורות. ואולי שהיו כולם פשוטים ואין בכור ביניהם וידע בידיעת נביא. או הגם שהיו ביניהם בכורות אף על פי כן הוציאם מכלל המכה, והטעם לא לצד צדקותם אלא לצד שביזהו פרעה הרשע בפניהם, ודבר אליו כדבר הנבל אל תוסף ראות וגו' כי ביום וגו' לזה צריך גם הוא להתבזות בפניהם כדין המבייש חבירו בפני רבים שצריך לפייסו בפניהם, ותמצא שהקפיד משה על הדבר דכתיב ויצא מעם פרעה בחרי אף וכו', עכ"ל. הרי חזינו מדבריו דהבטיח משה לפרעה כי עבדיו לא ימותו בכל המכות, דכיון שביזהו פרעה בפניהם יצטרך לבקש מחילתו בפניהם.

והנה במושג"ב (סי' תרו סוף סקי"ד) כתב דאם אדם בייש אדם לאחר מיתה, א"צ לילך לקברו אלא מבקש מחילה במקום שביישו, ובכף החיים (ס"ק מט) פי' שיבקש מחילה בפני אותם אנשים שחירף את המת בפניהם.

ובספר תורת המועדים (להרה"ג רבי דוד קולדצקי שליט"א, סי' תרו שם) הביא מזקנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, דאם האנשים הלכו למקומן, ואינו יכול לבקש מחילה באותו מקום, אז צריך לילך אחריהם ושם יבקש בפניהם.

ומקור לזה מצינו כבר להחיות יאיר בספרו מקור חיים (סי' תרו), שכתב דהמבזה בפני רבים צריך לפייס ברבים. וכ' המקו"ח דדי בפני עשרה, ואפי' אם ביזה לפני יותר מעשרה, ואפי' אם העשרה הללו לא היו בשעה שביזה מ"מ סגי בהם, דהעיקר הוא שביזה בפני רבים וביקש בפני רבים, ודו"ק.

והגאון רבי אליהו שליט"א כתב לי: "מי שמוציא שם רע, לא חייב למחול לו אא"כ תיקן זאת ברבים. אבל אם ביישו די שיבקש ממנו מחילה".

והגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א כתב לי: "ורק אם יפייסו ברבים – יתבייש הנבזה, אז פטור", עכ"ל. והיינו דאמת נכון הדבר שצריך לפייסו ברבים ג"כ, אבל אם עי"ז יתבייש הפוגע – בזה פטור, דרק לבקש מחילה נתחייב, ולא נתחייב להתבייש הוא בעצמו (ויל"ע מדברי המקו"ח הנ"ל).

והגרא"צ הכהן שליט"א כתב לי: "ודאי אינו חיוב, כיון שלא נזכר בפוסקים, אבל יש בזה משום תשובת המשקל", עכ"ל.

(כב)

פגע במישהו ולא יודע מי הוא

נשאל מו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, באשה שפגעה במישהי ללא כוונה, וכעת איננה יודעת מי הייתה, מה תיקונה. והשיבה שתפרסם ברשות הרבים (בעיתונים למיניהם) את המעשה ופרטיו, בבקשה שמי שמזהה את עצמו כבעלת המעשה שתפנה אליה, וגם תתפלל בכל כחה שהיהיא תמחל לה.

ובאמת יל"ד בכ"ז, דמנ"ל דמהני תפילה בנוסח זה "שהיהיא תמחל לה", דהרי ידוע שחלק מענין בקשת המחילה הוא ההכנעה בעצם מה שבא ומבקש מחילה בפניו, וא"כ מה מהני שתתפלל שאותה אשה תמחל לה הרי היא לא באה לפניו, וא"כ צריך להורות לה להתפלל בנוסח – שיזמן לה ה' את אותה אשה שתוכל לבקש ממנה מחילה בפניה.

[ובעצם היסוד של ההכנעה והבושה בבקשת המחילה, יעויין בחובת הלבבות (שעה"ת פ"י) שנראה מדבריו דסגי בעצם כך שהנפגע ימחול. ומאידך יעויין בס' תולדות אדם (פי"א) מה שמובא שם שניחם הגר"א זיע"א לר"ז מוואלזין זצ"ל – שה' יעזור לו שימצא את מי שצריך לבקש ממנו מחילה.

והנה במ"ב (סי' תרו סק"ב) כבר כתב במפורש שלא ישלח שליח לבקש מחילה, וז"ל: "ונכון שילך בעצמו אליו ולא ישלח תחלה אמצעי שירצה לקבל פיוסים, ואם קשה עליו לילך בעצמו תחלה או שיודע שיותר קרוב הפיוס ע"י איש אמצעי שיתווך ביניהם יכול לעשות ע"י אמצעי", עכ"ל.

ובמס"מ ובהגהות מהר"א אזולאי כתבו שע"י הבושה והבזיון שילך בעצמו – ממילא יתכפר לו יותר. וכשנודע לו שמחל בלא שביקש, כתב הפלא יועץ (ערך תשובה) שלא נתכפר לו לגמרי, כי לא הלך בעצמו. וכ"כ מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א במועדים וזמנים (ח"א סי' נד סק"ז, ובח"ז סי' סה) שכ"כ הגר"י בלאזר זצ"ל. ובחוט שני (יו"כ עמ' ק) כתב מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בשם החזו"א שעיקר הפיוס הוא שע"י זה שמכניע עצמו לבקש מחילה חברו זה כתשובת המשקל על מה שחטא כנגדו. ויש עוד אריכות בכ"ז, ואכמ"ל].

(כג)

בקשת מחילה על דיבור לשה"ר

שמעתי ממז"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, בפלוגת הח"ח והגר"י סלנטר זצ"ל אם לבקש מחילה על דיבור לשה"ר. דצ"ע אם בא בערב יוה"כ ואומר לו באופן כללי שמבקשו מחילה על מה שדיבר עליו במשך השנה, אם גם לדעת הגר"י שפיר דמי. ושאל כן למרן הגר"נ קרליץ זצ"ל ואמר שההוא אינו מחוייב למחול בכה"ג, אבל אם יסכים הרי שזה הדבר הטוב ביותר שאפשר לעשות במצב זה (וצ"ל דכיון שבא ואומר באופן כללי שדיבר עליו, ולא אומר באופן פרטי על דיבור כזה או אחר, קיל טפי – גם לדעת הגר"י ס).

(כד)

בקשת מחילה מלכתחילה

הנה נסתפקו האם שייך לבקש מחילה מחברו קודם שפגע בו או ציערו, והלה אומר אני מוחל לך מכאן ולהבא אם תקניטני, דאולי רק אחר שציערו שייך לבקש מחילה, ואיך שייך לבקש מכאן ולהבא.

ומצאתי בספר הנפלא "חלקנו עמהם" (סימן טו אות ריא, עמ' צט) שדן בזה, וכתב בזה"ל: "צ"ע בעבירות שבין אדם לחבירו אם יש מושג שיאמר לחברו לפני שחבירו חוטא הריני מוחל לך מהיום והלאה על כל פעם שתקניטני או"ד רק שייך מחילה אחרי שחוטא. וכתב לי הגר"ח"ק שליט"א – אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם" ע"כ מהס' הנ"ל. וכנראה כוונת הגר"ח"ק שליט"א רק כדוגמא בעלמא שא"א לפעול ולעשות עשיות על דברים שעוד לא באו לעולם, דכמאן דליתא דמי.

והביא שם בס' הנ"ל ראייה מהא דאשכחן בקידושין (לב, א) דרב הונא מחל לכתחילה לבנו אם יכעס עליו – "מחיל ליה ליקריה". אך כתב לדחות דהתם מוחל על כבודו ומסתלק לגמרי חיוב הכיבוד, אבל במצער לחברו לא שייך למחול קודם שחטא.

וכן שאלתי קמיה הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א והסכים דלא שייך לבקש מחילה קודם שחטא לו, דעל מה מבקש מחילה. ודנתי לפניו לומר סברא נוספת דלא שייכא מחילה מלכתחילה, דהא חלק עיקרי בבקשת המחילה הוא ההכנעה והבושה שבא לפני מי שציערו (וכמו שהבאנו לעיל אות ד מהמ"ב דלא ישלח שליח אלא יבוא בעצמו), וא"כ הכנעה שייכא דווקא אחרי שציערו ומתבייש לבוא אליו פנים אל פנים אחרי שציערו, וזה ההכנעה. אבל מלכתחילה, דאין הכנעה ובושה כלל, לא יועיל מה שימחול לו הלה מראש. והסכים הגר"י ליברמן שליט"א עם דבריי.

אולם, מהגאון הגדול רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א שמעתי דשייך לבקש מחילה מראש, ויל"ע בכ"ז [וחכ"א ביאר דברי הגר"א שליט"א, דהרי אם מי שביקשו ממנו, באמת מוכן למחול, והוא אומר בדעתו שהוא כבר מכיר את מבקש המחילה ויודע שהוא לא יקפיד עליו – אז ממילא זאת הולכת להיות המציאות, שהוא ימחל. והרי אין דין ב"בקשת" מחילה, אלא מספיקה עצם המחילה. ואף שהציור השלם הוא עם בקשה, וכדהובא לעיל, מכל מקום זה לא לעיכובא].